

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	9
Sayı	Issue	2
Yıl	Year	2026

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2026, Cilt.9, Sayı.2

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Psikoloji: Doç. Dr. Kemale SALMANOVA, Simqait State University, Simqait, Azerbaycan. salamovak11@gmail.com

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye,

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Doğa BAŞAR SARIİPEK, Kocaeli Üniversitesi.
Prof. Dr. Gökçe CEREV, Kocaeli Üniversitesi.
Doç. Dr. BORA YENİHAN, Kocaeli Üniversitesi.
Doç. Dr. Meral KUZGUN, Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ceren GÜRDERE, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin ŞENYUVA, İstanbul Kent Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi N. Ebru ÖZDEMİR, Bitlis Eren Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün KAHRAMAN, Fırat Üniversitesi.

Dr. Ahmet ÖZKAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Dr. Nuran PİR, İstanbul Medeniyet Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında; Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında; Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Eğitim Bilimleri, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayımlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atif Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ReseachBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2026, Cilt.9, Sayı.2

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Çalışma Yaşamında Cam Tavan ve Cam Merdiven Metaforu Sarmalında Kadın Egemen Mesleklerde Erkeklerin Kariyer İlerleyişi: Malatya İli Örneği

(Career Advancement of Men in Female-Dominated Occupations within the Framework of the Glass Ceiling and Glass Escalator Metaphors: The Case of the Provincial of Malatya)

Bahar ALTUNOK

ss.70-80.

Araştırma Makalesi

Türkiye’de 2000-2024 Yılları Arasında Psikoloji ve Klinik Psikoloji Alanında Kişilik Bozukluklarına İlişkin Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi

(Review and Evaluation of Graduate Theses on Personality Disorders in The Field of Psychology and Clinical Psychology in Turkey Between 2000 and 2024)

Halil GÜNGÖR, Halis ÖZERK

ss.81-95.

Kavramsal Makale

Devlet Teorileri ve Farabi’nin İdeal Devleti

(State Theories and the Ideal State of Farabi)

Hamide DEĞER

ss.96-108.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Çalışma Yaşamında Cam Tavan ve Cam Merdiven Metaforu Sarmalında Kadın Egemen Mesleklerde Erkeklerin Kariyer İlerleyişi: Malatya İli Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Bahar ALTUNOK, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Malatya, e-posta: bahar.altunok@inonu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8106-3609>

Öz

Bu çalışmada “Cam Tavan” ve “Cam Asansör-Merdiven” metaforu, Türkiye’ de kadın egemen mesleklerden olan öğretmenlik mesleği özelinde incelenmiştir. Çalışmanın amacı, kadın egemen mesleklerde dahi kadınların yöneticilik pozisyonuna gelemediklerinin ortaya konulması olup, bu amaç doğrultusunda kadın egemen mesleklerden olan sınıf öğretmenliği mesleği, Malatya ili özelinde ele alınmış ve Malatya’nın Battalgazi ilçesi özelinde 75 devlet ilkokulu, çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı ve Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü verileri doğrultusunda bu okullarda yöneticilik pozisyonlarında görev alan öğretmenler cinsiyete göre incelenmiş ve yöneticilik konumunda erkek öğretmenlerin hâkimiyette olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, kadınların sayı olarak fazla oldukları mesleklerde dahi yönetici pozisyonuna gelemedikleri ve cam tavan sendromu altında oldukları, erkeklerin ise cam merdivende yürüyerek yine kariyerlerinde ilerleyebildikleri gerçeği sonucuna bu çalışmayla bir kez daha dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Hayatı, Cinsiyet Ayrımcılığı, Cam Tavan, Cam Asansör, Öğretmenlik Mesleği.

Makale Gönderme Tarihi: 06.01.2026

Makale Kabul Tarihi: 08.02.2026

Önerilen Atıf:

Altunok, B. (2026). Çalışma Yaşamında Cam Tavan ve Cam Merdiven Metaforu Sarmalında Kadın Egemen Mesleklerde Erkeklerin Kariyer İlerleyişi: Malatya İli Örneği, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2): 70-80.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2026, 9(2): 70-80. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1621>
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Career Advancement of Men in Female-Dominated Occupations within the
Framework of the Glass Ceiling and Glass Escalator Metaphors: The Case of the
Provincial of Malatya**

Assistant Prof. Dr. Bahar ALTUNOK, İnönü Üniversitesi, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Malatya, e-mail: bahar.altunok@inonu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8106-3609>

Abstract

In this study, the “Glass Ceiling” metaphor and the “Glass Escalator/Staircase” metaphor are examined within the context of the teaching profession, which is one of the female-dominated occupations in Türkiye. The aim of the study is to demonstrate that women are unable to attain managerial positions even in female-dominated occupations. In line with this aim, the profession of primary school teaching, which is a female-dominated occupation, is examined specifically in the province of Malatya, and 75 public primary schools in the Battalgazi district of Malatya are included within the scope of the study. Based on data obtained from the Ministry of National Education and the Malatya Provincial Directorate of National Education, teachers holding managerial positions in these schools were analyzed according to gender, and it was found that male teachers dominate administrative positions. In this context, the study once again draws attention to the fact that women are unable to access managerial positions even in occupations where they are numerically predominant and are subject to the glass ceiling syndrome, whereas men are able to advance their careers by walking up the glass escalator.

Keywords: Working Life, Gender Discrimination, Glass Ceiling, Glass Escalator, Teaching Profession.

Received: 06.01.2026

Accepted: 08.02.2026

Suggested Citation:

Altunok, B. (2026). Career Advancement of Men in Female-Dominated Occupations within the Framework of the Glass Ceiling and Glass Escalator Metaphors: The Case of the Provincial of Malatya, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(2): ?-?.

GİRİŞ

Tarihsel süreçte kadına ve erkeğe yüklenen toplumsal roller, kadınların çalışma hayatına dahil olmasıyla birlikte çalışma hayatında kadının aleyhine olacak şekilde cinsiyet ayrımcılığını da beraberinde getirmiştir. Günümüzde bu cinsiyet ayrımcılığı hala çalışma hayatında yaygın bir durumda iken, kadın ve erkeklerin meslek seçimi üzerinde belirleyici bir etken olmuştur. Buna göre bazı meslekler kadınlara, bazı meslekler ise erkeklere uygun görülmüştür. Bunun sonucunda ise bazı meslekler erkek egemen meslekler iken bazı meslekler ise kadın egemen meslekler haline gelmiş ve kalıplaşmıştır. Ancak; bu kalıplaşmaya karşın erkek egemen mesleklerde olduğu gibi kadın egemen mesleklerde de üst düzey pozisyonda yer almak isteyen kadınlar, gerekli niteliklere sahip olmalarına rağmen bu pozisyonlarda genellikle yer alamamaktadırlar. Bu durumun en temel sebebi ise toplumsal cinsiyetin dayattığı kalıplaşmış yargılardır. Kalıplaşmış bu yargılara göre yöneticilik; maskülenlik gerektirir ve kadınlar kırılğan, hassas, duygusal vb. olduğundan yöneticilik için uygun değildir. Dolayısıyla kadınlar; kadın egemen mesleklerde dahil olmak üzere çalışma hayatında kariyer ilerlemesinde engellerle karşılaşmakta ve yönetici pozisyonunda yer alamamaktadırlar. Bu durum, literatürde cam tavan metaforu ile açıklanmaktadır. Cam tavan metaforuna göre kadınlar çalışma hayatında görece görünmez bariyerlere takılarak, soyut bir ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar ve kariyer basamaklarını çıkarken zorluklar ile karşılaşmakta ve engellenmektedirler. Buna karşın kadın egemen mesleklerde erkekler; kariyerlerinde, kadınlara ve erkek egemen mesleklerdeki hem cinslerine göre çok daha hızlı ve kolay şekilde ilerleyebilmektedirler. Erkeklerin bu kariyer ilerleyişi ise literatürde “Cam Asansör” diğeri bir adıyla “Cam Yürüyen Merdiven” metaforu ile açıklanmaktadır. Bu metafora göre kadınlar, kadın egemen meslekler olarak görülen mesleklerde kariyerlerinde ilerleyebilmek için normal bir merdiven çıkarken; erkekler ise gizli avantajlarla diğeri bir deyişle “cam yürüyen merdiven” ile kariyerlerinde daha kolay ve daha hızlı ilerleyebilmektedir. Çalışma hayatındaki bu durum, çalışma hayatına ilişkin güncel veriler incelendiğinde de alenen görülen bir gerçektir. Dolayısıyla çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığı ve mesleklerdeki cinsiyetçilik tutumu henüz çözülememiş ve tartışmaya açık bir sorundur. Bu çalışma da ise kadınların kariyer ilerlemesinde karşı karşıya kaldığı cam tavan metaforu ve bu metafor altında açıklanmaya çalışılan engellerin; egemen oldukları mesleklerde dahi varlığını sürdürdüğü incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle cam tavan ve cam merdiven bir diğeri adıyla cam asansör kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise bu kavramların konu olduğu kadın egemen mesleklerde kadınların kariyerlerinde yönetici konuma gelememelerine karşın erkeklerin yöneticilik konumunda hakimiyet sağladıklarını ortaya koymak amacıyla Malatya'nın Battalgazi ilçesindeki ilk okulların yöneticileri cinsiyete göre incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda kadınların sayı olarak fazla oldukları mesleklerde dahi yönetici pozisyonuna gelemedikleri ve cam tavan sendromu altında oldukları, erkeklerin ise cam merdivende yürüyerek yine kariyerlerinde ilerleyebildikleri gerçeği sonucuna bu çalışmayla bir kez daha dikkat çekilerek öneriler geliştirilmiştir.

CAM TAVAN METAFORU

“Cam tavan” metaforu 1986 yılında *Wall Street Journal*'de yer alan bir makale ile popüler hale gelmiştir. Bu makalede cam tavan kavramı olarak, “kadınların şirket hiyerarşisinin en üst seviyelerine yaklaşırken karşılaştıkları görünmez engeller” şeklinde tanımlanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise ABD’de kadınların ve azınlıkların ilerlemesini engelleyen cam tavan bariyerlerini belirlemek ve özel sektörde karar alma pozisyonlarına yükselmelerini sağlayan başarılı uygulama ve politikaları saptayabilmek için 1991 Medeni Haklar Yasası ile Cam Tavan Komisyonu (The Federal Glass Ceiling Commission), kurulmuştur. Bu komisyon azınlık

erkeklerin ve tüm kadınların Amerika'da yönetim ve karar alma pozisyonlarına yükselme fırsatlarını ve bu yükselmeyi engelleyen yapay bariyerleri incelemiştir (Federal Glass Ceiling Commission, 1995: 5). Yürütülen çalışma ile kurumsal liderler ile odak gruplarına katılan kadınlar ve azınlıklar, araştırmacılar ve devlet yetkilileri, cam tavanın var olduğu konusunda hemfikir olup, cam tavanın büyük ölçüde azınlıkları ve kadınları üst düzey yönetimden dışlandığını belirlemiştir (Federal Glass Ceiling Commission, 1995: 7). Bu doğrultuda Federal Cam Tavan Komisyonu cam tavan kavramını, "kadınlar ve azınlıkların yükselmesini engelleyen yapay bariyerler" şeklinde tanımlamıştır (1995: iii). Bu yapay bariyerler; Toplumsal Bariyerler, İç Yapısal Bariyerler ve Hükümet Bariyerleridir. Toplumsal Bariyerler; işletmelerin doğrudan kontrolü dışında olan ve eğitim fırsatları ve başarısıyla ilgili engeller ile cinsiyet, ırk ve etnik kökene bağlı bilinçli ve bilinçsiz stereotipler, önyargılar ve taraflı davranışlarla kendini göstermektedir. İç Yapısal Bariyerler; işletmenin doğrudan kontrolü altında olan ve işe alım/duyuru süreçlerinde dışlanmaları, kurumsal ortamda izole edilmeleri, kariyer hattına uygun olmayan görevlerde yerleştirilmeleri, mentorluk ve yönetim eğitimine erişim eksikliği, kariyer geliştirme ve kritik görev fırsatlarına ulaşamama, performans değerlendirmelerinde taraflı uygulamalar, resmi ve gayri resmi iletişim ağlarına sınırlı erişim ile meslektaşlardan kaynaklanan taciz ve olumsuz davranışlar ile kendini göstermektedir. Hükümet Bariyerleri ise cam tavanın önlenmesini zorlaştıran denetim ve yasa uygulamasındaki yetersizlikleri, yönetim düzeyindeki gruplara ilişkin istihdam verilerinin eksik ve ayrıştırılmaz olmasını ve cam tavan konularıyla ilgili bilginin yetersiz raporlanması ve paylaşılmasını içermektedir. (1995:8).

Cotter ve arkadaşlarına göre (2001: 656), cam tavan; diğer eşitsizlik türlerinden ayırt edilebilen, özgül bir toplumsal cinsiyet veya ırksal eşitsizlik biçimidir. Ayrıca cam tavan, yalnızca iş piyasası eşitsizliği değil, iş piyasasındaki ayrımcılığı da göstermektedir (Cotter vd., 2001: 657). Buna göre cam tavanın oluşumuna katkıda bulunabilecek faktörler arasında iş kademeleri, personel politikaları, istihdam yasalarının sınırlı uygulanması ve işveren ayrımcılığı yer almaktadır (Cotter vd., 2001: 673). Bir diğer çalışmada ise cam tavan metaforuna sebep olan faktörler 3 boyutlu olarak açıklanmış; bunlar ise erkek yöneticiler tarafından konulan engeller, kadın yöneticiler tarafından konulan engeller ve kişinin kendi kendine koyduğu engellerdir. Buna göre örneğin; kadınlar, çalışma hayatında yükselememektedir, çünkü bunun önündeki en büyük engel kadınlara yönelik önyargılardır. Kadınların yöneticilik işini yerine getiremeyeceği ya da erkek yöneticilerin gücü elde tutma isteği ve kadınlarla iletişim kurmaya yönelik zorluklar yaşanabileceği düşüncesi, erkek yöneticiler tarafından konulan engellerdir. Diğer taraftan çalışma hayatındaki mevcut kadın yöneticilerin kraliçe arı sendromu ile ben bu noktaya nasıl geldiysem herkesin aynı şekilde gelebileceği algısı öte yandan yine kraliçe arı sendromuna bağlı olarak bulunduğu konumu koruma içgüdüleri ve tek kadın olma içgüdüleri ise kadın yöneticiler tarafından konulan engellerdir. Son olarak literatürde pire deneyi ile açıklanmaya çalışılan öğrenilmiş çaresizlik ile kadınların mevcut sistemin değişmeyeceğine olan inançları ile kariyer yapma isteklerinin olmaması, özgüven eksikliği yaşaması; öte yandan kendilerine uyarlanan toplumsal rolleri sorgulamadan kabul edişleri ya da çalışma hayatındaki zorlukları göze alamayışları kadınların kendi kendilerine koydukları engellerdir (Örtücü vd., 2007: 119).

Cam tavan sendromuna ya da metaforuna sebep olan faktörler araştırmacıların yapmış oldukları araştırmaların bulgularına göre literatürde çeşitlilik göstermektedir. Ancak, ortaya konulan bu faktörlerin benzer ya da farklı olması ya da aynı olmasının ötesinde cam tavan metaforunun gerçekte var olması; kadınların engellenerek ya da kendilerini engelleyerek çalışma hayatında kariyer hedeflerine ulaşmalarının zor olduğunu göstermektedir. Bu durum günümüzde kadın egemen mesleklerde dahi net bir şekilde görülmektedir. Öyle ki kadın egemen mesleklerde erkeklerin bunun görünmez avantajlarından yararlanarak daha hızlı yükselmesi cam tavan metaforunun yanı sıra cam merdiven metaforunun tartışılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

CAM MERDİVEN METAFORU

Cam merdiven diğer adıyla cam asansör metaforu, kısaca erkeklerin kadın egemen meslekleri tercih etmesi ile kariyerlerinde daha hızlı ve kolay bir şekilde yükselebilmesidir. Christine L. Williams 1992 yılında yürüttüğü bir çalışmada bu kavramı ortaya koyarak dikkat çekmiştir. İlgili araştırma ABD iş gücü piyasasında 76 erkek ve 23 kadın örneklem ile yürütülmüş ve bu araştırma da kadın egemen mesleklerde (ilkokul öğretmenliği, hemşirelik, sosyal hizmetler çalışanı, kütüphanecilik) erkeklerin deneyimleri incelenmiştir. Araştırma bulguları arasında kadın egemen mesleklere az sayıda erkeklerin bu meslekleri tercih ettiği buna rağmen iş yerinde olumlu karşılandıkları, kadınların erkek egemen mesleklerde dışlanmalarına karşın; erkeklerin kadın egemen mesleklerde hoş geldin ile karşılandıkları, kadın meslektaşlarına karşın daha hızlı kariyerlerinde ilerledikleri ve terfi ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada bu bulgular noktasında cam asansör kavramı ortaya çıkmış ve erkeklerin kadın egemen mesleklerde görünmeyen avantajlar sağlayarak kariyerler basamaklarında çıktıkları belirlenmiştir. Williams araştırması ile kadınların erkek egemen mesleklerde cam tavan ile karşılaşmalarına karşın; erkeklerin kadın egemen mesleklerde cam merdiven ya da cam asansör ile yukarıya taşındıklarına dikkat çekmiştir (Williams, 1992: 253). Bunun sebebi ise toplumun liderlik algısına erkeklerin daha uygun görünmesi ve erkeklerin lider nasıl olmalıdır algısıyla örtüşmesidir. Dolayısıyla, kadınların çoğunlukta olduğu mesleklerde erkeklerin azınlık statüsü, iş gücündeki düşük temsil oranlarına rağmen onlara fırsatçı bir avantaj sağlamaktadır (Brandford ve Brandford-Stevenson, 2021: 296).

Cam merdiven metaforunda bir diğer önemli detay ise cam tavan engellerine kadınlar ile azınlık gruplar takılırken; cam merdiven metaforunda elde edilen görünmez avantajlardan erkeklerin faydalanmasına karşın kadınlara, renkli bireylere ya da göçmenlere yönelik olumsuz stereotipler nedeniyle bu grupların faydalanamaması söz konusudur (Brandford ve Brandford-Stevenson, 2021: 297). Bu bağlamda cam merdiveni kullanmanın önemli bir yönü olan iş ilişkileri ve cinsiyet bağları incelendiğinde (Wingfield, 2009: 9):

- *“Erkek çalışanların kadın meslektaşlarından sıklıkla sıcak ve destekleyici bir karşılama görmesi erkekleri liderlik veya denetim pozisyonlarına yönlendirmede genellikle belirleyici rol oynar. Yapılan araştırmalarda bu sıcak karşılamanın kadın egemen mesleklerin maaş ve statü açısından düşük olmasına karşı, erkeklerin prestij ve maaşı artırma avantajı sağlamasıyla ilgilidir”.*
- *“Erkekler, kadın egemen mesleklerde çalışırken, kadınların erkek egemen mesleklerde yaşadığı durumun aksine, genellikle aynı cinsiyetten yöneticilere sahiptirler. Bu durum erkeklerin kadın egemen mesleklerde meslektaşları ve yöneticileriyle güçlü ilişkiler kurmasını kolaylaştırmakta ve mesleki ilerlemelerinde önemli avantaj sağlamaktadır”.*

Görüldüğü üzere bu ilişkiler ve destekleyici çalışma ortamı erkeklerin cam merdiven etkisi ile kadın egemen mesleklerde hızlı yükselmesine ve görünmez bir avantaj elde etmesine yol açmaktadır. Cam merdiven ya da diğer adıyla cam asansör, kadınların ya da azınlık grupların deneyimleyemediği buna karşın sadece erkekler için bir yükselme mekanizması olan bir metafordur.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizidir. Araştırmanın veri toplama aracı Millî Eğitim Bakanlığı verileri, Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Battalgazi ilçesinde yer alan resmi ilkokulların internet siteleridir. Bu doğrultuda 75 ilkokulun yönetici konumunda olan müdür ve müdür yardımcılarını cinsiyete göre incelenmiş ve tablolandırılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, Türkiye’de 2023–2024 eğitim-öğretim yılına ait ilkökul öğretmen sayılarına ilişkin Millî Eğitim Bakanlığı resmî istatistikleri ile Malatya ili Battalgazi ilçesinde yer alan ilkökullara ait yönetsel kadro verileri (2025) incelenerek, eğitim alanındaki toplumsal cinsiyet örüntülerinin nicel görünümünü ortaya konulmaktadır. Ülke geneline ilişkin veriler, ilkökul öğretmenlerinin cinsiyete göre dağılımını hem Türkiye düzeyinde hem de il bazında karşılaştırmalı biçimde sunarken; ilçe ölçeğinde elde edilen kurumsal veriler, okul yönetim kademelerinde (müdür ve müdür yardımcılığı) ortaya çıkan cinsiyet dağılımını görünür kılmaktadır. Bu çerçevede bulgular, öğretmenlik mesleğinin ilkökul düzeyinde cinsiyet temelli yapısına ilişkin yapısal eğilimleri değerlendirmeye imkân sağlamakta; mesleğin tabanında gözlenen kadın yoğunluğu ile yönetsel kademelerdeki cinsiyet kompozisyonu arasındaki farklılaşmayı birlikte analiz etmeye olanak tanımaktadır. Bulguların nicel dağılımı aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’de ilkökul öğretmen sayısının 2023-2024 yılları arasında toplamda 308.636 olduğu; 269.858 öğretmenin resmi devlet okullarında 38.778 öğretmenin ise özel okullarda istihdam edildiği görülmektedir. Resmi okullarda çalışan öğretmenlerin 100.583’ü erkek öğretmen iken 169.275’i kadın öğretmendir. Diğer bir deyişle Türkiye’deki resmi ilkökullar da mevcut öğretmenleri %62,74’ünü kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Özel okullarda ise kadın öğretmen çalışanların oranı %81,89’dur.

İlkökul öğretmenlerinin illere göre dağılımı cinsiyete göre incelendiğinde tüm illerde yine kadın ilkökul öğretmen sayısının fazla olduğu Tablo 1 de görülmektedir.

Türkiye’de ilkökul öğretmen sayısı cinsiyete ve yıllara göre incelendiğinde 2016/2024 eğitim öğretim yılları arasında kadın öğretmenlerin yine toplam öğretmenler içinde yarısından fazlasını oluşturdukları (Tablo 2) görülmektedir. Hatta 2023/2024 eğitim öğretim döneminde resmi ve özel okullarda kadın öğretmen oranının toplam ilkökul öğretmenleri içinde yaklaşık olarak %65 civarında olduğunu söylemek mümkündür.

Malatya ili özelinde ilkökul öğretmen sayılarına bakıldığında yine kadın öğretmen sayılarının fazla olduğu (Tablo 3) görülmektedir.

Malatya ilinin Battalgazi ilçesinde yer alan ilkökulların müdür ve müdür yardımcılarının cinsiyete göre dağılımını incelemek amacıyla Tablo 4 de görüldüğü üzere 75 ilkökulün kurumsal yapısı incelenmiştir. Bu okullar içerisinde 6 okulun müdür ve yardımcılar kadrosuna ilişkin veri ilgili okulların web sayfasında yer verilmemiştir. Dolayısıyla geriye kalan 69 okulun müdürleri cinsiyete göre incelendiğinde sadece 3 okulda yönetici pozisyonu olarak müdürlük kadrosunda kadın öğretmen yer almaktadır. Geriye kalan 66 okulun müdürü erkek öğretmendir. Bir alt yönetici pozisyonu olan müdür yardımcılığı cinsiyete göre incelendiğinde ise 9 okulda 9 kadın öğretmenin müdür yardımcısı olduğu, bu 9 okul içinde ise Şehit Aytaç Altunörs İlkokulu’nun 3 müdür yardımcılığı kadrosu olduğu bu kadrolardan birinde kadın; birinde erkek öğretmenin müdür yardımcısı olduğu görülmektedir. Ayrıca 60 okulda ise erkek öğretmenler müdür yardımcısı pozisyonundadır. Bu 60 okul içinde 9 okulun müdür yardımcılığı kadrosu 2 müdür yardımcısından oluşmakta ve bu iki müdür yardımcılığı kadrosunda da yine erkekler yer almaktadır.

Tablo 1. Milli Eğitim İstatistikleri - Cinsiyete Göre İlkokul Toplam Öğretmen Sayısının İllere Göre İncelenmesi (2023-2024)

Milli Eğitim İstatistikleri - Öğretmen Sayısı								
2023-2024 > İlkokul > İlkokul Toplam								
#	Şehir	R Erkek	R Kadın	R Toplam	Ö Erkek	Ö Kadın	Ö Toplam	Toplam
0	Türkiye	100583	169275	269858	7024	31754	38778	308636
1	Adana	3099	5436	8535	79	598	677	9212
2	Adıyaman	1618	1388	3006	22	34	56	3062
3	Afyonkarahisar	1303	1663	2966	33	99	132	3098
4	Ağrı	936	1765	2701	13	28	41	2742
5	Amasya	441	697	1138	27	92	119	1257
6	Ankara	3397	11702	15099	680	4236	4916	20015
7	Antalya	2668	5022	7690	358	1632	1990	9680
8	Artvin	205	310	515	0	0	0	515
9	Aydın	1322	2298	3620	105	417	522	4142
10	Balıkesir	1302	2229	3531	87	376	463	3994
11	Bilecik	255	403	658	8	36	44	702
12	Bingöl	582	611	1193	7	12	19	1212
13	Bitlis	822	1160	1982	0	0	0	1982
14	Bolu	334	550	884	11	79	90	974
15	Burdur	380	530	910	7	19	26	936
16	Bursa	3025	5793	8818	287	1584	1871	10689
17	Çanakkale	478	996	1474	40	198	238	1712
18	Çankırı	205	308	513	4	8	12	525
19	Çorum	811	786	1597	42	67	109	1706
20	Denizli	1290	3190	4480	60	336	396	3586
21	Diyarbakır	3770	4237	8007	152	285	437	8444
22	Edirne	354	728	1082	34	162	196	1278
23	Elazığ	1038	993	2031	78	103	181	2212
24	Erzincan	317	486	803	8	45	53	856
25	Erzurum	1128	2046	3174	39	169	208	3343
26	Eskişehir	748	1841	2589	66	356	422	3011
27	Gaziantep	3759	5781	9540	83	569	652	10192
28	Giresun	517	712	1229	10	43	53	1282
29	Gümüşhane	181	238	419	2	4	6	425
30	Hakkari	468	649	1117	1	4	5	1122
31	Hatay	2801	4476	7277	88	309	397	7674
32	Isparta	657	978	1635	40	113	153	1788
33	Mersin	2804	4436	7240	193	765	958	8198
34	İstanbul	9199	22305	31504	2031	9952	11983	43487
35	İzmir	3049	8890	11939	401	2535	2936	14875
36	Kars	370	923	1293	6	37	43	1336
37	Kastamonu	406	620	1026	11	45	56	1082
38	Kayseri	2140	3043	5183	150	426	576	5759
39	Kırklareli	282	678	960	17	87	104	1064
40	Kırşehir	404	521	925	24	22	46	971
41	Kocaeli	1975	4194	6169	156	947	1103	7272
42	Konya	3702	4575	8277	194	621	815	9092
43	Kütahya	812	897	1709	83	167	250	1959
44	Malatya	1334	1456	2790	78	173	251	3041
45	Manisa	1950	2813	4763	96	343	439	5202
46	Kahramanmaraş	2092	2610	4702	65	114	179	4881
47	Mardin	1938	2134	4072	38	45	83	4155
48	Muğla	917	2234	3151	90	487	577	3728
49	Muş	770	1271	2041	12	16	28	2069
50	Nevşehir	499	689	1188	37	67	104	1292
51	Niğde	607	859	1466	12	47	59	1525
52	Ordu	1068	1279	2347	32	126	158	2505
53	Rize	377	682	1059	22	63	85	1144
54	Sakarya	1333	2098	3431	97	400	497	3928
55	Samsun	1888	2663	4551	99	408	507	5058
56	Siirt	764	843	1607	25	27	52	1659
57	Sinop	253	360	613	9	24	33	646
58	Sivas	974	1111	2085	29	77	106	2191
59	Tekirdağ	1005	2193	3198	77	274	351	3549
60	Tokat	969	968	1937	38	67	105	2042
61	Trabzon	1060	1550	2610	42	191	233	2843
62	Tunceli	97	140	237	0	0	0	237
63	Şanlıurfa	3743	5601	9344	82	166	248	9592
64	Uşak	550	878	1428	13	17	30	1458
65	Van	2209	2977	5186	49	129	178	5364
66	Yozgat	748	801	1549	8	26	34	1583
67	Zonguldak	692	1170	1862	15	116	131	1993
68	Aksaray	769	913	1682	19	65	84	1766
69	Bayburt	126	182	308	4	12	16	324
70	Karaman	466	480	946	28	68	96	1042
71	Kırıkkale	365	546	911	15	80	95	1006
72	Batman	1427	1437	2864	18	62	80	2944
73	Şırnak	899	1561	2460	18	19	37	2497
74	Bartın	235	334	569	9	23	32	601
75	Ardahan	137	223	360	0	0	0	360
76	İğdir	412	659	1071	11	32	43	1114
77	Yalova	274	585	859	15	130	145	1004
78	Karabük	269	375	644	15	63	78	722
79	Kilis	350	590	940	5	25	30	970
80	Osmaniye	1118	1405	2523	38	107	145	2668
81	Düzce	545	811	1356	27	87	114	1470

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://istatistik.meb.gov.tr/OgretmenSayisi/Index>

Tablo 2. Türkiye Geneli İlkokul Öğretmen Sayısının Cinsiyete ve Yıllara Göre İncelenmesi (2016-2024)

Okul Türü ve Öğretim Yılı		Okul	Öğretmen		
			Toplam	Erkek	Kadın
Toplam Okul Sayısı	2016/ 17 (1.dönem)	25 523	298 520	116 633	181 887
	2016/ 17	25 479	292 878	113 842	184 096
	2017/ 18	24 967	297 176	113 080	184 096
	2018/ 19	24 739	300 732	108 195	192 537
	2019/ 20	24 790	309 247	112 439	196 808
	2020/ 21	24 576	306 937	110 160	196 777
	2021/ 22	24 519	310 477	109 407	201 070
	2022/ 23	25 182	299 967	107 034	192 933
	2023/ 24	25 245	308 636	107 607	201 029
Resmi	2016/ 17 (1.dönem)	24 249	275 047	112 084	162 963
	2016/ 17	24 155	269 770	109 421	160 349
	2017/ 18	23 349	268 210	107 669	160 541
	2018/ 19	22 931	268 065	102 202	165 863
	2019/ 20	22 808	275 733	105 977	169 756
	2020/ 21	22 527	273 652	103 593	170 059
	2021/ 22	22 480	275 767	102 916	172 851
	2022/ 23	23 117	261 473	99 903	161 570
	2023/ 24	23 163	269 858	100 583	169 275
Özel	2016/ 17 (1.dönem)	1 274	23 473	4 549	18 924
	2016/ 17	1 324	23 108	4 421	18 687
	2017/ 18	1 618	28 966	5 411	23 555
	2018/ 19	1 808	32 667	5 993	26 674
	2019/ 20	1 982	33 514	6 462	27 052
	2020/ 21	2 049	33 285	6 567	26 718
	2021/ 22	2 039	34 710	6 491	28 219
	2022/ 23	2 065	38 494	7 131	31 363
	2023/ 24	2 082	38 778	7 024	31 754

Kaynak: Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2023/2024

Tablo 3. Milli Eğitim İstatistikleri –Malatya İli İlkokul Toplam Öğretmen Sayısının Cinsiyete Göre Dağılımı (2023-2024)

Milli Eğitim İstatistikleri - Öğretmen Sayısı								
2023-2024 > İlkokul > İlkokul Toplam								
#	Şehir	R Erkek	R Kadın	R Toplam	Ö Erkek	Ö Kadın	Ö Toplam	Toplam
1	MALATYA	1334	1456	2790	78	173	251	3041

Milli Eğitim Bakanlığı, <https://istatistik.meb.gov.tr/OgretmenSayisi/Index>

Tablo 4. Malatya İli Battalgazi İlçesinde Yer Alan İlkokullarda Yönetici Pozisyonunda Görev Alan Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı (2025)

OKUL ADI	MÜDÜR		MÜDÜR YARDIMCISI	
	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN
30 Ağustos İlkokulu	X		X	
Akşemseddin İşitme Engelliler İlkokulu	X			
Atatürk İlkokulu	X		X	
Barbaros İlkokulu	X		X	
Battalgazi Görme Engelliler İlkokulu	X			X
Battalgazi Şehit Er Mehmet Sucu İlkokulu	X		X	
Bulgurlu Şehit Hamit Fendoğlu İlkokulu	X		X	
Çamurlu İlkokulu	-		-	-
Cengiz Topel İlkokulu	X		X	
Cumhuriyet İlkokulu	X		X	
Fatih Hüseyin İlbak İlkokulu	X		X	
Fatih İlkokulu	X		X	
Fırat İlkokulu	X		XX	
Fırıncı İlkokulu	X			
Gazi İlkokulu	X		X	
Göller İlkokulu	X			
Hacı Halil Çiftliği İlkokulu	X		X	
Hacı İbrahim Işık İlkokulu	X		XX	
Hanımın Çiftliği Fatih İlkokulu	X			X
Hanımın Çiftliği 100. Yıl Atatürk İlkokulu	X		X	
Hasan Varol 2. İlkokulu	X		X	
Hasan Varol İlkokulu	X		X	
Hasırcılar İlkokulu	X			
Hatice İbrahim Özoğlu İlkokulu	X			X
Hatice-İsmet Şeftalicioğlu İlkokulu	X		X	
Hatunsuyu Çiçek İlkokulu	X		X	
Hatunsuyu İlkokulu	X		X	
Hatunsuyu Karaoğlan İlkokulu	X		-	-
Hatunsuyu Palabiyik İlkokulu	-		-	
Hatunsuyu Saray İlkokulu	-		-	
Hayrettin Sönmezay İlkokulu	X		X	
Hüseyin Gazi İlkokulu				
İnönü İlkokulu	X		XX	
İnönü Üniversitesi Hayriye Başdemir İlkokulu	X		X	
İstanbul Ticaret Odası Şehit Servet Aktaş İlkokulu	X		X	
Kadıçavırlı İlkokulu	-		-	
Kanuni İlkokulu		X	X	
Karababa İlkokulu	X		X	
Karaköy İlkokulu				
Kazım Karabekir İlkokulu	X		X	X
Kemal Özalper İlkokulu	X		XX	
Melekbaba İlkokulu	X			X
Merdivenler İlkokulu	X		X	
Milli Egemenlik İlkokulu	X		X	
Mimar Sinan İlkokulu	X		X	
Muhtinin Özmumcu İlkokulu	X		X	
Orduzu Ali Fevzi Ağan İlkokulu	X		X	
Orduzu Ata İlkokulu		X	X	
Orduzu Elif Şireli İlkokulu	X		X	
Orduzu Elmasuyu İlkokulu	X		X	
Orduzu İlkokulu	X		X	
Orduzu Kümeevleri İlkokulu	X			
Orduzu Nadire Dernek İlkokulu	X			X
Orduzu Vaizpınarı İlkokulu	X		X	
Özel İdare İlkokulu	X		XX	
Rahmi Akıncı İlkokulu	X		XX	
Rıdvan Mertöz İlkokulu	X			
Şehit Ahmet Fırat İlkokulu	X			
Şehit Ahmet Özbek İlkokulu	X		X	
Şehit Albay İbrahim Karaoğlanoğlu İlkokulu	X		X	
Şehit Aytaç Altınörs İlkokulu		X	XX	X
Şehit Erdal Alpkılıç İlkokulu	X		X	
Şehit Murat Doğru İlkokulu	X		XX	
Şehit Orhan Ünsal İlkokulu	X		X	
Şehit Polis Okan Doğan İlkokulu	X		X	
Şehit Şahin Altınış İlkokulu	X		X	
Selçuk İlkokulu	X		X	
Söğüt İlkokulu	X			X
Tevfik Memnune Gültekin İlkokulu	X		XX	
Turgut Özal İlkokulu	X		X	
Türk Telekom İlkokulu	X		XX	
Vakıfbank İlkokulu	X		X	X
Yavuz Selim İlkokulu	X		X	
Yarımcıhan İlkokulu	-		-	
Yaygın İlkokulu	-		-	

Kaynak: <https://mebbis.meb.gov.tr/kurumlistesi.aspx> (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada kadınların çalışma hayatında kariyer ilerlemelerinde karşılaştığı engellerle birlikte kadınların kadın egemen mesleklerde dahi bu engellerle karşılaştığını, buna karşın erkeklerin ise kadın egemen mesleklerde daha hızlı kariyer basamaklarını çıktılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kadın egemen mesleklerinden görülen ilkökul öğretmenliği; Malatya ili Battalgazi ilçesi özelinde 75 resmi ilkökulda yönetici konumunda bulunan müdür ve müdür yardımcısı öğretmenler, cinsiyete göre incelenmiştir. Veriler sonucunda Türkiye’de ilkökul öğretmenlerinin yarısından fazlasının kadın öğretmenlerden oluştuğu; ilçe ilkökulunda yer alan ilk okullarda ise yönetici konumunda erkek müdür ve müdür yardımcılarının olduğu; sadece 3 okulda kadın öğretmenin müdürlük kadrosu ile yönetici pozisyonunda çalıştığı görülmüştür. Bu sayısal veriler ve durum, literatürdeki sonuçları desteklemekle birlikte ilkökul öğretmenliğinin kadın egemen bir meslek olduğunu da doğrulamaktadır. İlkökul öğretmenliğinin kadın egemen bir meslek olmasının ya da kadınlar tarafından daha çok tercih edilmesinin nedeni; kadınların toplumsal rollerine uygun bir meslek olması, kadınların bu mesleğe daha çok yakıştırılması ile yarım gün çalışma olanağı ve yaz tatilleri nedeniyle kadınların iş-ev dengesi beklentileriyle uyumluluğu gösterilebilir.

Kadınlar, erkek egemen mesleklerde kariyer basamaklarını çıkarken engellerle karşılaştığı gibi kendi egemen olduğu mesleklerde de kariyerlerinde ilerleyememektedir. Bu durumun erkekler için geçerli olmadığı görülmekle birlikte, erkeklerin; erkek egemen mesleklerde ve kadın egemen mesleklerde kariyerlerinde ilerleyebilen taraf olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Hatta kadın egemen mesleklerde karşı cins tarafından cam tavan metaforu ile karşılaşmak yerine kadın egemen mesleklerde görünmez avantajlarla kariyerlerinde daha hızlı ilerlemektedirler.

Çalışma yaşamında alenen görünen bu ayrımcılık günümüzde hala hissedilir bir şekilde kendisini göstermektedir. Kadınlar; kırılğan, hassas, duygusal vs. olduğundan yeterli ve gerekli eğitimi alsalar dahi yöneticilik pozisyonuna kalıplaşmış toplumsal ön yargılar nedeniyle resmi kurumlarda da uygun görülememektedirler. Dolayısıyla kadın egemen mesleklerde dahi kadınları yönetenler erkeklerdir. Ancak, yıllardır süre gelen bu kısır döngünün kırılması ve artık bir şeylerin değişmesi gerekmektedir.

Bilindiği üzere eğitim kurumu yöneticileri, il millî eğitim müdürünün teklifi üzerine vali tarafından atanmaktadır. Bu bağlamda bu meslek özelinde Millî Eğitim Bakanlığı ve millî eğitim müdürlükleri başta olmak üzere okul yönetici adaylarına toplumsal cinsiyet eşitlik ve cam tavan farkındalığı bağlamında eğitimler verilmelidir. Öte yandan kadınlara da öğrenilmiş çaresizlikleri ile baş edebilmelerine yönelik eğitimler verilerek, liderlik ve yöneticilik pozisyonlarında yer almalarına yönelik istekli ve özgüvenli olmaları sağlanmalıdır. Atama süreçlerinde kadın ve erkek öğretmenlere eşit ve adil atama süreçlerine erişimlerine fırsat verilmesi; buna paralel olarak da atamaların teklif üzerine değil de daha şeffaf puanlama sistemi ile yapılması gerekmektedir. En önemlisi de toplumsal önyargıların ve rollerin bertaraf edilmesi gerekmekte olup, kadınların ise bu rollere sahip çıkmak yerine karşı durması, ön yargıları yıkabilmek için kariyer yolunda karşılarına çıkabilecek engellere yönelik bilinçli olması gerekmektedir. Sonuç olarak; bu farkındalık, sadece öğretmenlik mesleğinde ya da kadın egemen mesleklerde değil, kadınların çalışma hayatında kendisi için ilkesi olmalıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluşan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKLAR

Brandford, A., and Brandford-Stevenson, A. (2021). Going up!: Exploring the phenomenon of the glass escalator in nursing. *Nursing Administration Quarterly*, 45(4), 295-301.

Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S., and Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social forces*, 80(2), 655-681. Published by: Oxford University Press Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2675593> [Erişim Tarihi: 09.11.2025].

<https://mebbis.meb.gov.tr/kurumlisteri.aspx> [Erişim Tarihi: 10.11.2025].

Millî Eğitim Bakanlığı, <https://istatistik.meb.gov.tr/OgretmenSayisi/Index> [Erişim Tarihi: 10.11.2025].

Millî Eğitim Bakanlığı (2024). Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim (National Education Statistics Formal Education 2023/'24), T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu,

Örücü, E., Kılıç, R., ve Kılıç, T. (2007). Cam tavan sendromu ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmelerindeki engeller: Balıkesir ili örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 117-135.

U.S. Glass Ceiling Commission (1995). Good for Business: Making Full Use of the Nation's Human Capital. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/key_workplace/116/ This article is available at DigitalCommons@ILR: https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/key_workplace/116

Williams, C. L. (1992). The glass escalator: Hidden advantages for men in the "female" professions. *Social Problems*, 39(3), 253-267. Çevrim İçi Erişim: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/Williams%2C%20The%20Glass%20Escalator%201992.pdf> Erişim Tarihi: 05.09.2025.

Wingfield, A. H. (2009). Racializing the glass escalator: Reconsidering men's experiences with women's work. *Gender & society*, 23(1), 5-26.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türkiye’de 2000-2024 Yılları Arasında Psikoloji ve Klinik Psikoloji Alanında Kişilik Bozukluklarına İlişkin Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*

Halil GÜNGÖR, Bağımsız Araştırmacı, e-posta: 115601113@istanbularel.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5521-9048>

Dr. Halis ÖZERK, Halis Özerk Psikoterapi ve Eğitim Enstitüsü, İstanbul, e-posta: halisozerk@halisozerk.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5530-6638>

Öz

Bu araştırma, 2000-2024 yılları arasında Türkiye’de psikoloji ve klinik psikoloji alanında kişilik bozuklukları konulu lisansüstü tezleri incelemeyi amaçlamaktadır. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan ve erişime açık 83 tez taranmış; psikoloji ve klinik psikoloji alanına ait 38 tez değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma, zamansal tarama modeli ve doküman inceleme yöntemi ile yürütülmüş, veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen tez izleme formu aracılığıyla betimsel analiz tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Bulgulara göre tezlerin %79’u yüksek lisans, %21’i doktora düzeyindedir. En çok çalışılan bozukluk Borderline Kişilik Bozukluğu (%75) olurken, nitel yöntemin hiç kullanılmadığı, %60 oranla nicel yöntemin tercih edildiği görülmüştür. Araştırma sonuçları, kişilik bozukluklarına ilişkin tezlerin sınırlı çeşitlilikte olduğunu, özellikle yöntem ve konu yönünden daha derinlemesine çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

* Çalışma, İbrahim Halil GÜNGÖR’ün Psikoloji Doktora Tezinden (2021-2025) üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klinik Psikoloji, Kişilik, Kişilik Bozuklukları.

Makale Gönderme Tarihi: 19.08.2025

Makale Kabul Tarihi: 05.02.2026

Önerilen Atf:

Göngör, H. ve Özerk, H. (2026). Türkiye’de 2000-2024 Yılları Arasında Psikoloji ve Klinik Psikoloji Alanında Kişilik Bozukluklarına İlişkin Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2): 81-95.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2026, 9(2): 81-95. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1622>
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Review and Evaluation of Graduate Theses on Personality Disorders in The Field of
Psychology and Clinical Psychology in Turkey Between 2000 and 2024**

Halil GÜNGÖR, Independent Researcher, e-mail: 115601113@istanbularel.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5521-9048>

Dr. Halis ÖZERK, Halis Özerk Psychotherapy and Education Institute, İstanbul, e-mail:
halisozerk@halisozerk.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5530-6638>

Abstract

This study aims to examine graduate theses on personality disorders in the field of psychology and clinical psychology in Turkey between 2000 and 2024. A total of 83 accessible theses from the National Thesis Center were screened, and 38 theses specific to psychology and clinical psychology were included. The study employed a temporal scanning model and document analysis method. Data were analyzed using a thesis tracking form developed by the researchers and processed through descriptive analysis. Findings show that 79% of the theses were at the master's level, while 21% were doctoral. Borderline Personality Disorder was the most frequently studied disorder (75%). It was also found that quantitative methods were predominantly used (60%), while no qualitative studies were conducted. The results suggest a limited diversity in research topics and methodology in theses related to personality disorders, highlighting the need for more comprehensive and in-depth academic inquiry in this area.

Keywords: Clinical Psychology, Personality, Personality Disorders.

Received: 19.08.2025

Accepted: 05.02.2026

Suggested Citation:

Göngör, H. and Özerk, H. (2026). Review and Evaluation of Graduate Theses on Personality Disorders in The Field of Psychology and Clinical Psychology in Turkey Between 2000 and 2024, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(2): 81-95.

GİRİŞ

Kişilik psikolojisi alanında, kişiliğin ne olduğu ve hangi olguları kapsadığı konusunda kuramsal bir uzlaşmanın bulunmadığı uzun süredir vurgulanmaktadır (Mayer, 1998; Burger, 2006). Kişilik kuramcıları, bilinçdışı süreçler, öğrenme yaşantıları ve bilişsel düzenekler gibi farklı odak noktalarından hareket ettikleri için kişiliği farklı biçimlerde tanımlamışlardır. Bu kuramsal çeşitlilik, üzerinde uzlaşılan tek bir kişilik tanımının ortaya konmasını güçleştirmiştir. Nitekim Allport (1937), bu durumu göstermek amacıyla elliden fazla kişilik tanımı derlemiştir.

Bununla birlikte, tanımlar arasında belirli ortak unsurların bulunduğu görülmektedir. Kişilik; bireyi diğerlerinden ayıran, düşünce, duygu ve davranışlarında görece süreklilik gösteren örüntüler bütünü olarak ele alınmaktadır (Allport, 1961; Cüceloğlu, 2015; Ceylan, 2019). Bu çerçevede kişilik, bireyin içsel süreçleri ile çevresiyle kurduğu ilişkiler arasında süreklilik ve tutarlılık sağlayan dinamik bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Kişiliğin yalnızca durumsal tepkilerden ibaret olmadığı; bilişsel, duygusal, güdüsel ve davranışsal süreçleri kapsayan kalıcı eğilimleri içerdiği kabul edilmektedir (Burger, 2006).

Kişilik gelişimini açıklamaya yönelik çok sayıda kuram bulunmakla birlikte, bu kuramların ortaklaştığı temel noktalardan biri, özellikle erken çocukluk döneminin kişilik gelişimi üzerindeki belirleyici rolüdür. Genetik yatkınlıklar ile çevresel etkenlerin etkileşimi sonucunda, zaman içinde bireye özgü bir kişilik örgütlenmesi ortaya çıkmaktadır (Özdemir, 2012).

Kişilik bozuklukları ise, kişilik yapısının patolojik bir biçimde örgütlenmesiyle ortaya çıkan ve tanımlanması konusunda önemli tartışmaların yaşandığı bir alanı oluşturmaktadır. Tanı koymadaki temel güçlüklerden biri, normal kişilik özellikleri ile kişilik bozukluğu arasındaki sınırın net olmamasıdır (Öztürk ve Uluşahin, 2015; Pekçetin, 2022). Genel olarak kişilik bozuklukları, bireyin düşünce, duygu ve davranış örüntülerinin kültürel beklentilerden belirgin biçimde sapması, esneklikten yoksun olması ve yaşamın birçok alanında kalıcı işlev kaybına yol açmasıyla karakterizedir.

DSM-5'e göre kişilik bozukluğu; biliş, duygulanım, kişilerarası ilişkiler ve dürtü kontrolü alanlarından en az ikisinde süreklilik gösteren bozulmalarla tanımlanmakta; bu örüntülerin ergenlik ya da erken yetişkinlik döneminde başlaması ve bireyin sosyal, mesleki ya da kişisel işlevselliğinde belirgin sorunlara yol açması beklenmektedir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). Benzer şekilde ICD-11, kişilik bozukluğunu bireyin kendisiyle ve çevresiyle ilişkilerinde uzun süreli ve değişmeyen işlevsellik sorunlarına neden olan kalıcı örüntüler olarak ele almaktadır (DSÖ).

Bu bağlamda kişilik bozuklukları, bireyin sosyal ilişkilerinde, stresle başa çıkma biçimlerinde ve toplumsal uyumunda geniş kapsamlı ve kalıcı bozulmalarla seyreden klinik bir tabloyu ifade etmektedir.

KİŞİLİK BOZUKLUKLARININ SINIFLANDIRILMASI

Kişilik ve haliyle kişilik bozuklukları, sınıflandırılmadan çok boyutlu düşünülmelidir; bu da, bahsedilen özelliklerin normal insanlarda da olduğu fakat söz konusu hastalıklara sahip olan kişilerde daha yoğun olduğu anlamına gelmektedir (Morrison, 2016: 530). Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre, herhangi bir kişilik bozukluğunun toplumdaki görülme oranı %6,1'dir. Kişilik bozuklukları A, B ve C kümeleri açısından değerlendirildiğinde, sırasıyla %3,6, %1,5 ve %2,7 oranlarında yaygınlık göstermektedir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013; akt. Ertan, 2017).

Millon'a (1996; akt. Aslan, 2008) göre kişilik bozuklukları, I. eksen patolojisi açısından kötü prognoz göstergesidir. Watson (1998) ise kişilik bozukluklarının, genel olarak düşük eğitim düzeyine sahip bireylerde, yalnız yaşayanlarda, evlilik sorunları yaşayanlarda, işsizlerde, ilaç bağımlılarında, tecavüz ve şiddet suçları işleyenlerde ve mahkumlarda daha sık görüldüğünü belirtmiştir. Bu bulgular, kişilik bozukluklarının etiolojisinde çevresel faktörlerin önemine işaret etmektedir. Ayrıca, çocuklukta kötü muamele ve diğer travmatik yaşantılar ile biyolojik etkenlerin de kişilik bozukluklarının gelişiminde rol oynadığı bildirilmektedir (New vd., 2008; akt. Ertan ve Cankorur, 2017).

Aslan (2008), kişilik sınıflandırmalarında yapay ayrımlar yapılmasının, gerçek klinik özelliklerin doğru ölçülmesini güçleştirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca, ayrı kategorilere ait olduğu varsayılan kişilik bozukluklarının bir kişide sıklıkla iki ya da üç tanesinin bir arada bulunabilmesinin de önemli bir sorun olduğunu vurgulamıştır. Bu durum, "çevreye özgün uyumu belirleyen psikofizyolojik sistemin" birden fazla kategoriye dâhil olabilmesinin yarattığı kafa karışıklığını göstermektedir.

Kişilik bozukluklarının tanı sistemlerinde kategorik olarak sınıflandırılmasına yönelik eleştiriler bulunmaktadır; boyutsal yaklaşımların klinik uygulamada daha uygun olabileceği öne sürülmektedir (Aracı, 2019). Bununla birlikte, DSM-5 hâlen 30 yılı aşkın süredir geleneksel kategorik yapıyı sürdürmekte, artıları ve eksileriyle bu yöntemi kullanmaya devam etmektedir (Morrison, 2016; Özdemir vd., 2012).

Kişilik bozukluklarının ölçümü ve sınıflandırılmasını; kişisel değerlendirme sorular uygulayarak, yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış görüşmeler yaparak ve kişinin yakın çevresinden biriyle görüşerek yapmak mümkün (Farmer, 2002; akt. Taymur ve Türkçapan, 2012).

Öztürk ve Uluşahin'e (2015) göre kişilik bozukluklarının yaygın özellikleri şunlardır:

- Benliğe yerleşmiş davranış örüntülerinin, uyum amacı gözetilmeden ve esnekliğe izin vermeden sürdürülmesi; örneğin yapılan hataların tekrarlanması ve bundan ders çıkarılmaması.
- Bilişsel süreçler, duygulanım, dürtü kontrolü veya kişilerarası ilişkilerde toplumsal normlardan sapmaların görülmesi ve topluma aykırı davranışlar sergilenmesi.
- Bu örüntülerin çocukluk ya da erken ergenlik döneminden itibaren devam etmesi.
- Toplum içinde ve iş yaşamında belirgin bozulmalara veya şiddetli sıkıntılara yol açması.
- Davranış ve tutumların genellikle benliğe uyumlu (ego-syntonic) olması, yani benimsenmiş ve değiştirilmek istenmemesi; nadiren benliğe yabancı (ego-dystonic) olsa bile değiştirilmeye çalışılmaması.
- Çevre ile çatışma ve sürtüşmelere yol açması; kişinin kendisini çevreye uydurmak yerine çevresini kendine uyarlamaya çalışması (alloplastik uyum).
- Bilişsel yetiler, temel duygulanım ve düşünce yapısında belirgin bozukluk bulunmaması.
- Bu durumların başka bir ruhsal bozukluk veya madde kullanımına bağlı olmaması.

DSM-V (2013)'e göre kişilik bozuklukları üç grupta toplanmaktadır: Bunlar;

A Kümesi Kişilik Bozuklukları: A grubu kişilik bozuklukları, genellikle bireyde içe kapanma, duygusal mesafe, kuşkuculuk veya mantık dışı davranış biçimleriyle karakterizedir.

- Paranoid Kişilik Bozukluğu

- Şizoid Kişilik Bozukluğu
- Şizotipal Kişilik Bozukluğu

B Kümesi Kişilik Bozuklukları: B kümesi kişilik bozuklukları olan kişiler genelde değişken ve yüzeysel olan duygu durumlarıyla, dramatik, duygusal ve dikkat çekmeye çalışan kişilerdir. Yoğun kişiler arası çatışmalar yaşarlar.

- Antisosyal Kişilik Bozukluğu
- Sınırdaki (Borderline) Kişilik Bozukluğu
- Histriyonik Kişilik Bozukluğu
- Narsisistik Kişilik Bozukluğu

C grubu kişilik bozuklukları: Tipik olarak kişinin kaygılı, gergin ve kontrol odaklı davranışlar göstermesi ile karakterizedir.

- Çekingen Kişilik Bozukluğu
- Bağımlı Kişilik Bozukluğu
- Obsesif-Kompulsif Kişilik Bozukluğu

Öztürk (2015) kişilik bozukluklarının genellikle ergenlik veya erken erişkinlik döneminde başladığını belirtmiş; uzun süreli gözlemler sonucunda, bu bozuklukların zamanla kısmen iyileşebileceği veya belirti ve bulgularının hafifleyebileceği görülmüştür.

Koroğlu'na (2010) göre kişilik bozuklukları kapsamlı ve süreklidir. Tanı koyulabilmesi için, bireyin yaşamın farklı alanlarında uzun süre devam eden zorluklar yaşadığına dair bir geçmiş öyküsü bulunmalıdır. Bu özellikler genellikle ego tarafından kabul edilir ve reddedilmez; kişi, kendisini değiştirmekten ziyade çevresini değiştirmeye çalışır ve bu davranışlara sıkı bir şekilde bağlı kalır.

KİŞİLİK KURAMLARI

Psikanalitik Yaklaşım: Psikodinamik kurama göre bireyin davranışları belirli nedenlere dayanmaktadır ve hiçbir duygu, düşünce ya da davranış kendiliğinden veya tesadüfi biçimde ortaya çıkmamaktadır. Sigmund Freud, bu durumu nedensellik ilkesine karşılık gelen determinizm kavramı çerçevesinde ele almış ve insan davranışlarının temelinde yatan bilinçli ya da bilinçdışı motivasyonlara vurgu yapmıştır (Ardalı ve Erten, 1999; Doğan, 2015; Levenson, 2018; Yıldırım, 2022).

Günlük yaşamda ortaya koyduğumuz davranışlarımızın kaynağının bilinçdışı süreçler olduğunu keşfeden Freud; kişiliği tanımlamak için ilk olarak Topografik Modeli ortaya koyuyor. Freud (1963)'a göre, ruhsal yapımız üç düzeyden oluşmaktadır; bilinç, bilinç öncesi ve bilinçdışıdır. Bu üçlü yapının oluşturduğu modele Topografik model demiştir. Bu modele göre kişilik, bahsedilen üç farkındalık düzeyinde işlev görmektedir.

Bilinç, farkında olduğumuz düşünceleri kapsar ve bu düşünceler, yeni fikirler geliştikçe değişir ve bilinçten silinir. Bilince henüz ulaşmamış bilgiler ise bilinç öncesi düzeyini oluşturur (İnanç ve Yerlikaya, 2008). Psikanalitik perspektife göre, düşüncelerimizin büyük bir bölümü bilinçdışında yer alır. Freud'a göre, bazı özel durumlar dışında bilinçdışındaki bilgiyi doğrudan bilince getiremeyiz; ancak günlük davranışlarımızın çoğunun temelinde bilinçdışı süreçler bulunmaktadır (Burger, 2006: 77).

Bilinç: Freud'un önemli kavramlarından biri olan bilinçdışı, farkında olmadığımız arzu, istek, dürtü, duygu ve düşüncelerin depolandığı geniş bir alanı ifade eder (Cüceloğlu, 2015). Bilinçdışı, farkında olmadığımız hâlde düşünce, duygu ve davranışlarımızı yönlendiren istek ve güdülere

içerir. Gözlemlenen davranışlarımızın bilincinde olsak da, bu davranışları oluşturan zihinsel süreçlerin tamamının farkında değildir. Bilinçdışının içeriği doğrudan bilince taşınmadığı için varlığını kanıtlamak güçtür; Freud, bu yapının ancak dolaylı yöntemlerle ortaya konabileceğini belirtmiştir (İnanç ve Yerlikaya, 2008).

“Pek çok kişi bilinç ve bilinç öncesindeki malzemenin zihnimizdeki düşüncelerin büyük bir bölümünü oluşturduğunu sanır. Ancak Freud, bunun buzdağının görünen ucu olduğunu söyler. Düşüncelerimizin büyük bir kısmı ve psikanalitik bakış açısına göre en önemli kısmı, bilinçaltında bulunur. Freud’a göre, bazı olağan dışı koşullar hariç, bilinçaltı bilgiyi bilinç düzeyine getiremeyiz” (Burger, 2006: 77).

Bilinç öncesi: Bilinçdışındaki bilincin dürtüler farkındalık alanının dışındadırlar ve bilinç tarafından kabul edilmez bastırılırlar. Bu dürtüler bilince çıkmakla bilinçli hale gelmezler, bilinç tarafından fark edilmeleri gerekir. Bilincin farkındalık alanının dışında kalan bu ara alan “bilinç öncesi” olarak tanımlanır (Freud, 1963). Hatırlayabildiğimiz tüm anılar ve bilgiler bilinç öncesinde depolanır. Freud’a göre bilinç öncesi, bilinçdışı ile bilinç arasında bir köprü görevi görür. Bilinçdışı içerik, yalnızca terapötik teknikler kullanılarak bilinç öncesine aktarılır ve buradan bilince ulaşabilir (İnanç ve Yerlikaya, 2008).

Bilinç: Psikanaliz, zihinsel süreçlerin kendi başlarına bilinçsiz olduğunu ve tüm zihinsel yaşamın yalnızca belirli bireysel eylemlerinin ve bölümlerinin bilinçli olduğunu ileri sürer ve bilinci, ruhsal olanın tanımlayıcı özelliği olarak görür. Freud’a (1963) göre bilinç, kişinin farkında olduğu her türlü duyum ve deneyimi kapsayan seviyedir. Bilinç, ruhsal yapımızın yalnızca doğrudan farkında olduğumuz düzeyini oluşturur (İnanç ve Yerlikaya, 2008:19). Bu düzey, farkında olduğumuz düşünceleri kapsar ve yeni düşünceler devreye girdikçe bu düşünceler değişir ve bilinçten silinir (Burger, 2006: 77).

Kişiliğin yapısına ilişkin görüşlerini gözden geçiren Freud, 1920’lerin başlarında kişiliği İd, Ego ve Süperego adını verdiği üçlü yapı olarak tanımlamıştır. Bu, yapısal model olarak da bilinen kişilik yapısı yaklaşımıdır (İnanç ve Yerlikaya, 2008). İd, kişiliğin ilkel ve içgüdüsel yönlerini temsil eder. Ego ise id’in aksine, haz arayışı yerine gerçeklik ilkesine göre davranır; içgüdüsel doyumunu uygun koşullar oluşana kadar erteleyerek organizmanın güvenliğini ve bütünlüğünü korur (Coşkun & Aslan, 2021). Kişiliğin en geç gelişen bileşeni olan süperego ise toplumsal norm ve davranış standartlarının içselleştirilmesini yansıtır (İnanç ve Yerlikaya, 2008: 23).

Ayırıcı Özellik Yaklaşımı: Bu yaklaşım, bireylerin davranışlarının nedenlerinden ziyade, kişiliği tanımlamaya ve davranışları öngörmeye odaklanır. Kişilik özellikleri teorisine göre, özellikler kişiliğin temel bileşenlerini oluşturur ve bireyin davranışlarını etkileyip yönlendiren evrensel yapılardır (McCrae ve Costa, 1997; akt. Çiçek, 2020). Ayırıcı özellik, bir kişinin belirli bir kişilik özelliğini sergileme derecesine bağlı olarak kişiyi sınıflandıran bir boyutu ifade eder (İnanç ve Yerlikaya, 2008: 250). Bu yaklaşımın ilk kuramcısı olan Gordon Allport, çalışmalarına 1921’de başlamıştır. Allport’tan sonra Henry Murray ve Raymond B. Cattell, ayırıcı özellik yaklaşımı üzerinde çalışmalar yaparak kuramı geliştirmişlerdir (Burger, 2006). Ayırıcı özellik yaklaşımı, Allport (1925), Murray (1938) ve Cattell (1968) tarafından ilerletilerek oluşturulmuştur (Saymaz, 2003; Çarman, 2015; Çiçek, 2020).

Gordon Allport, kişilik psikolojisi alanında geliştirdiği ayırıcı özellik kuramıyla öncü bir rol üstlenmiştir. Allport’un ortaya koyduğu “ayırıcı özellik” kavramı ve bu kavram üzerinden oluşturduğu kuram, psikoloji, sosyal psikoloji ve kamuoyu araştırmaları alanlarını etkilemiştir (Gürel, 2011). Allport, kişiliği “bireyin kendine özgü düşünce ve davranışını belirleyen

psikozifiksel sistemlerinin dinamik örgütlenmesi" olarak tanımlamış ve kişiliğin, bireyin içsel olarak var olan ve sergilediği davranışların ardındaki güç olduğunu vurgulamıştır (Allport, 1961). Tanımda yer alan dinamik örgütlenme kavramıyla kişiliğin farklı yönleri arasındaki ilişki ve entegrasyon vurgulanmaktadır. Ancak kişiliğin örgütlü yapısı değişime tabidir ve insan davranışı sürekli gelişerek değişime uğramaktadır (İnanç ve Yerlikaya, 2008;) Kişiliğin çeşitli bileşenlerini örgütleyen ve bütünleştiren bir yapısı olmasına karşın kişilik, durağan bir organizasyon değildir (Gürel, 2011).

Biyolojik Yaklaşım: Gözlemlenebilen ya da gözlemlenemeyen psikolojik süreçlerin sinir sisteminin işleyişinde bir yansımasının bulunuyor olması biyolojik yaklaşımın temel varsayımıdır (Ünal, 2025). Biyolojik kuramcılar, bazı kişilik özelliklerinin kuşaklar boyunca genetik yolla aktarılabilmesi görüşünü benimsemişlerdir. Bu bakış açısına göre, bireyin sahip olduğu özelliklerin incelenmesi, kişilik analizinde büyük önem taşır. Kuramcılar, çevresel etkenlerden çok genel kişilik özelliklerine odaklanmış ve esas olarak kişilik ile kalıtım arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır (Yakut, 2006).

İkizler üzerine yapılan çalışmalardan hareket eden biyolojik yaklaşım savunucuları insanların belli yeteneklerle doğduğunu, sadece çevreden etkilenmediklerini ileri sürerler (Friedman ve Schustack 2003. Akt. Hazar, 2013). İkizler üzerinde yapılan araştırmalar, pek çok psikolog tarafından kişilik üzerinde etkili olan genetik unsurları anlamak amacıyla tercih edilen bir yöntem olmuştur. Gottesman, ikiz çalışmaları yöntemiyle hem aynı hem de farklı çevrelerde büyüyen ikizlerin davranışlarını incelemiş ve benzer kişilik özelliklerinin genetik etkenlerden kaynaklandığını öne sürmüştür. İlk ikiz incelemelerini gerçekleştiren araştırmacılar Newman, Freeman ve Holzinger ise, ikizler arasındaki ağırlık, fizyolojik yapı ve zeka düzeyi gibi benzerliklerin, kişilik özelliklerinde de paralellikler yarattığını savunmuşlardır (Erdoğan, 2007).

Davranışçı ve Bilişsel Kuramlar: Kişiliği anlamaya çalışan birçok teori, insan davranışını önceliklerken, davranışçılar hayvan davranışı üzerinde durmuşlardır. Hayvan davranışlarındaki çevrenin koşullanmasından hareketle, bireyin çevre tarafından kontrol edildiğini ileri sürmektedirler (Friedman ve Schustack 2003. Akt. Hazar, 2013).

Beck (2015), bilişsel kuramın kişilik bozukluklarına bakışını şu şekilde özetlemiştir; "kişilik bozukluklarında ortaya çıkan tipik işlevsiz inançlar ve uyumsuz stratejiler, bireyleri yaşam deneyimlerine karşı direnci olmayan bilişsel kırılganlık yönünde etkilemektedir. Bilişsel açıdan savunmasız olmak uç boyuttaki, katı ve emreden inançlara dayanmaktadır. Kişilik bozukluklarının bilişsel kuramı, bilgi işleme ve davranışları yönlendiren örgütsel yapılar ve evrensel zihinsel simgeler olarak şemaların ve çekirdek inançların önemini altını çizer (Beck, 2015: 113)." Çocukluk çağında geliştirilen negatif benlik algısı davranışları işlevsel olmayacak biçimde şekillendirdiği gibi bilgi işleme sürecinde de yanlılıklara yol açar. Düşünceleri ve inanışları tetikleyen sıradan olaylara abartılı ve negatif anlamlar yüklenmesi kişilik bozukluklarını ortaya çıkarır (Akyunus ve Gençöz, 2016).

Davranışçı ve bilişsel kişilik kuramcılarına göre, kişilik ve insan davranışları öğrenme psikolojisi ilkeleriyle açıklanabilir; kişilik, bireyin öğrenme süreçleriyle şekillenen davranış kalıplarından ibarettir. Bu yaklaşım, kişiliğin ayrı bir yapı olmadığını, davranış örüntüsü olarak ele alınabileceğini ve dolayısıyla öğrenme ilkeleriyle açıklanabileceğini öne sürer (İnanç ve Yerlikaya, 2008: 177).

İnsancıl Yaklaşım: İnsancıl yaklaşımın kişilik kuramcıları, bireylerin kendi eylemlerinden büyük ölçüde sorumlu olduğunu varsayar. Her ne kadar zaman zaman olaylara otomatik tepkiler verebiliyor ve bilinçdışı dürtülerle hareket edebiliyor olsak da, her an kendi yaşamımızı yönlendirme ve davranışlarımızı belirleme yetisine sahibizdir (Burger, 2006: 416).

Erich Fromm'a (1995) göre insan yaşama süreci içinde dış dünya ile kendisi arasında iki şekilde bağlantı kurar: 1. "Nesneleri elde ederek ve kendine-mal-ederek; 2. Kendisini başka insanlar (ve kendisi) ile ilişkili hale getirerek." Fromm birincisine "kendine-mal-etme", ikincisine ise "sosyalleşme" süreci demektir ve her iki bağlantının da imkânlarla "açık" olduğunu, hayvanlardaki gibi içgüdüsel olarak belirlenmediğini ileri sürmektedir. İnsan ihtiyaçlarını karşılamak için nesnelere ya bir dış kaynaktan almakta ya da kendi çabasıyla yaratmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, lisansüstü çalışmalarında kişilik bozukluklarıyla ilgili olarak ülkemizde yapılan çalışmaların incelenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla tasarlanmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada zamansal tarama modeli kullanılmış ve doküman inceleme yöntemi benimsenmiştir. Tarama araştırmalarında, geçmişteki olayları incelemek, bunlar arasında ilişkiler kurmak ve yargılarda bulunmak amacıyla kanıt toplama ve değerlendirme süreci büyük önem taşır. Tarihsel veri kaynakları, genellikle bilgi aktarmak için hazırlanmış yazılı ve basılı belgeler ile belirli dönem veya kurumlara ait kalıntılardan oluşur. Bu kaynaklardan geçerli ve güvenilir bilgiler elde edebilmek için, toplanan her veri "geçerlik" ve "önem" açısından eleştirel bir incelemeden geçirilir (Borg ve Gall, 1971; akt. Karasar, 2011: 78).

Verilerin Toplanması

Çalışmada sistematik tarama stratejisi belirlenmiştir. Verilerin toplanması aşamasında Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)'nin ulusal tez merkezi adlı web sitesi üzerinden "Psikoloji Ana Bilim Dalı", "Kişilik Bozukluğu" gibi anahtar kelimeler girilerek erişime açık olan tezlere ulaşılmıştır. 2000-2024 yılları arasında kişilik bozukluğu alanında yapılmış ve ulusal tez merkezinde erişime açık olarak yayınlanmış lisansüstü tezler zamansal tarama modeliyle incelenmiştir. Araştırmada birinci ölçüt; tezlerin 2000-2024 yılları arasında yapılmış olmasıdır. Kişilik bozukluğu alanında, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezine kayıtlı erişime açık toplam 83 tez incelenmiştir.

Erişime açık bu tezler arasından kişilik bozukluğu ile ilgili psikoloji ve klinik psikoloji alanında yapılan yüksek lisans ve doktora düzeyinde 38 tez araştırma kapsamında incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Psikoloji ve klinik psikoloji alanından farklı disiplinlerde yapılan çalışmalar kapsam dışı bırakılmıştır. Bu çalışmada kullanılan çalışmalar Ulusal Tez Merkezinde yer alan "erişime açık" tezlerle sınırlandırılmıştır.

Tezlerin incelenmesinde veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan tez izleme formu kullanılmıştır. Bu form, alan yazında tezlerin incelenmesinde ele alınan ortak temalar belirlenmiş ve bu temalar dikkate alınarak araştırmanın amaçlarına uygun olarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Tez izleme formu; tezin adı, tezin yapıldığı yıl, tezin çalışma alanı, tezin çalışma grubu, tezin araştırma yöntemi, tezin yapıldığı lisansüstü düzeyi gibi başlıklardan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Ulusal Tez Merkezi'nden elde edilen tezler, tez izleme formuna uygun olarak incelenmiştir. Tez izleme formunda yer alan her bir madde betimsel analiz tekniği kullanılarak frekansları

belirlenmiştir. Her bir maddenin tek tek yapılan analizi sonucunda elde edilen bulgular frekans ve yüzde değerleri verilerek tablo şeklinde sunulmuştur ve bulgular kısmında açıklanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde Türkiye’de 2000-2024 yılları arasında “Kişilik Bozuklukları” konusunda yapılan lisansüstü tezlere ait bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Dâhil Edilen Tezlerin Doktora ve Yüksek Lisans Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Araştırma Sayısı (f)	%
Doktora	8	21,00
Yüksek Lisans	30	79,00
Toplam	38	100,00

Araştırmaya dâhil edilen ve 2000 – 2024 yılları arasında kişilik bozuklukları ile ilgili yapılan 38 tezin eğitim düzeyi incelendiğinde yüksek lisans tezlerinin oranının %79 (n=30) olduğu görülmektedir. Yine aynı yıllarda kişilik bozuklukları ile ilgili yapılan doktora tezlerinin oranıysa %21 (n=8)’dir. Araştırma bulguları incelendiğinde kişilik bozukluklarına yönelik çalışmaların büyük bir oranının yüksek lisans düzeyinde yapıldığı ve kişilik bozukluğu ile ilgili doktora düzeyinde ise çok daha az sayıda yapıldığı gözlemlenmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Dâhil Edilen Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yayın Tarihleri	Araştırma Sayısı (f)	%
2000 - 2005	3	8,00
2006 - 2010	5	13,00
2011 - 2015	2	5,00
2016 - 2020	14	37,00
2021 - 2024	14	37,00
Toplam	38	100,00

Araştırmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2016 yılı ve sonrasında kişilik bozuklukları ile ilgili çalışmaların sayıca artış gösterdiği gözlemlenmiştir. 2016 – 2020 ve 2021 – 2024 yılları arası incelendiğinde önceki yıllara oranla ciddi bir artış olduğu görülmüştür. 2016 – 2020 arasında 14 çalışma yapıldığı (%37) ve aynı oranın 2021 – 2024 yıllarında da aynı sayı (14 çalışma) ve oranın (%37) korunduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3. Araştırmaya Dâhil Edilen Tezlerin Çalışma Gruplarının Dağılımı

Cinsiyet	Araştırma Sayısı (f)	%
Kadın	4180	52,00
Erkek	3810	48,00
Toplam	7990	100,00

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin çalışma grubu incelendiğinde katılımcılardan %52'sinin (n=4.180) kadın, %48'inin (n=3.810) de erkeklerden oluştuğu gözlemlenmiştir.

Tablo 4. Araştırmaya Dâhil Edilen Tezlerde Kullanılan Yöntemlerin Dağılımı

Yöntem	Araştırma Sayısı (f)	%
Nitel		
Nicel	23	60,00
DeneySEL	14	37,00
Karma	1	3,00
Toplam	38	100,00

Kişilik Bozuklukları ile ilgili yapılan çalışmalardan araştırmaya dâhil edilen çalışmalarda kullanılan yöntemlerin dağılımı incelendiğinde %60'nın (n=23) nicel yöntem, %37'sinin (n=14) deneysel yöntem ve %3'nün (n=1) ise karma yöntem kullanıldığı görülmüştür. Kişilik bozukları ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda karma yöntemin çok az tercih edilirken, nitel yöntemin hiç tercih edilmediği gözlemlenmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Dâhil Edilen Tezlerin İncelediği Kişilik Bozuklarının Dağılımı

Kişilik Bozukluğu	Araştırma Sayısı (f)	%
Antisosyal Kişilik Bozukluğu	5	13,90
Borderline (Sınırdaki) Kişilik Bozukluğu	27	75,00
Narsisistik Kişilik Bozukluğu	2	5,50
Çekingen Kişilik Bozukluğu	1	2,80
Bağımlı Kişilik Bozukluğu	1	2,80
Toplam	36	100,00

Araştırmaya dâhil edilen Kişilik Bozuklukları ile ilgili yapılan çalışmaların incelediği kişilik bozukluklarının dağılımına bakıldığında %75 (n=27) gibi ciddi bir oranda Borderline (Sınırdaki) Kişilik Bozukluğunun çalışıldığı görülmektedir. Daha sonra ise %13,90 (n=5) ile Antisosyal Kişilik Bozukluğu çalışılmıştır. Narsisistik Kişilik Bozukluğu'nun %5,50 (n=2), Çekingen Kişilik Bozukluğu ile Bağımlı Kişilik Bozukluğu'nun ise %2,80 (n=1) oranında çalışıldığı gözlemlenmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya Dâhil Edilen Tezlerin Çalıştığı İlişkili Konuların Dağılımı

Çalışma Konuları	Araştırma Sayısı (f)	%
Duygu Durum Bozuklukları	8	30,70
Yakın İlişkiler	4	15,40
Şema Terapi	2	7,70
Benlik Algısı	4	15,40
Yeme Bozukluğu	3	11,55
Travma	2	7,70
Nesne İlişkileri	1	3,85
Madde Bağımlılığı	1	3,85
Somatizasyon	1	3,85
Toplam	26	100,00

Araştırmaya dâhil edilen ve 2000 – 2024 yılları arasında kişilik bozuklukları ile ilgili yapılan 38 tezin KB ile ilişkili olarak çalıştığı konuların dağılımına bakıldığında %30,70 ile (n=8) ile Duygu Durum Bozuklukları ilişkili olarak çalışıldığı görülmüştür. %15,40 ile (n=4) ile Yakın İlişkiler ve Benlik Algısının çalışıldığı, daha sonra %7,70 ile de (n=2) Şema Terapi ve Travmanın çalışıldığı gözlemlenmiştir. Nesne İlişkileri, Madde Bağımlılığı ve Somatizasyon konularının ise %3,85 (n=1) oranında çalışıldığı görülmüştür.

TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu araştırma, 2000-2024 yılları arasında Türkiye’de psikoloji ve klinik psikoloji alanında kişilik bozuklukları üzerine yapılmış lisansüstü tezleri inceleyerek mevcut akademik eğilimlerin ne yönde olduğunu ve sonraki çalışmalarda odaklanılması gerekenleri alanlar belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonuçları, bu alana olan ilginin belirli dönemlerde artış gösterdiğini, çalışmaların bazı kişilik bozukluklarında yoğunlaştığını ve belirli metodolojik eğilimlerin daha fazla öne çıktığını göstermektedir.

Bulgulara göre, tezlerin çoğunluğu yüksek lisans düzeyinde hazırlanmış olup (%79), doktora düzeyindeki çalışmalar sınırlı kalmıştır (%21). Bu durum, kişilik bozuklukları alanında doktora düzeyinde akademik üretiminin artırılması gerektiğini göstermektedir. Özellikle 2016 sonrasında yapılan tez sayısında belirgin bir artış yaşanması, alanın son yıllarda daha fazla ilgi gördüğünü düşündürmektedir. ProQuest ve uluslararası tez listelerinde kişilik bozuklukları üzerine yapılan

çalışmalar incelendiğinde, Türkiye'nin aksine çalışmaların çoğu doktora düzeyindedir (%60-70 dolayında), yüksek lisans tezleri ise daha spesifik alt konulara odaklanma eğilimindedir (%30-40).

Çalışma gruplarının cinsiyet dağılımı dengeli olmakla birlikte, yöntembilim açısından nicel yöntemlerin (%60) tercih edildiği ve nitel yöntemin hiç kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Web of Science veri tabanında yer alan bilgilere göre uluslararası çalışmalarda nicel yöntemin ağırlıklı olarak tercih edildiği görülmekle birlikte nitel çalışmalar da tüm çalışmaların %15'ni oluşturmaktadır. Karma yöntemin de oldukça sınırlı kullanılması (%3), bu alandaki araştırmalarda metodolojik çeşitliliğin artırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tezlerde en çok çalışılan kişilik bozukluğu Borderline Kişilik Bozukluğu'dur (%75). Bu durum söz konusu bozukluğun klinik semptomlarının daha belirgin olması ve terapötik müdahalelerde sıklıkla karşılaşılabileceğiyle açıklanabilir. Uluslararası çalışmalarda da BKB en sık incelenen bozukluklar arasında yer alırken, Türkiye'de olduğu gibi diğer bozukluklara yönelik tez sayısı daha sınırlı kalmaktadır. Ancak diğer kişilik bozukluklarının (örn. Şizotipal, Obsesif-Kompulsif, Paranoid) yeterince çalışılmamış olması, araştırmacılara önemli bir çalışma alanı sunmaktadır.

Çalışmaların içerik analizine bakıldığında kişilik bozuklukları en çok duygu durum bozuklukları, yakın ilişkiler ve benlik algısıyla ilişkilendirilmiştir. Bu bulgu, kişilik bozukluklarının sadece bireysel değil, kişiler arası ve duygusal işlevlerle derin bağlar taşıdığını göstermektedir. Uluslararası yazında tüm bu çalışmalara ek olarak çocukluk çağı travmaları ile kişilik bozukluğu arasındaki ilişki de çalışılan konular arasındadır.

Öneriler:

1. *Doktora düzeyindeki araştırmalar artırılmalıdır.* Alanda daha derinlikli ve teorik katkı sağlayabilecek doktora tezlerinin desteklenmesi gerekmektedir.
2. *Nitel ve karma yöntemlerin teşviki önemlidir.* Yalnızca sayısal verilere değil, bireylerin anlatılarına dayalı içgörülerin artırılması, kişilik bozukluklarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar.
3. *Daha az çalışılmış kişilik bozukluklarına odaklanılmalıdır.* Örneğin çekingen, obsesif-kompulsif ve şizotipal kişilik bozuklukları gibi konular daha fazla araştırılmalıdır.
4. *Multidisipliner çalışmalar desteklenmelidir.* Kişilik bozuklukları, sadece psikoloji değil sosyoloji, psikiyatri, nörobilim gibi alanlarla iş birliği içinde çalışılmalıdır.

SONUÇ

Bu araştırma, kişilik bozuklukları alanında Türkiye'de gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin 2000-2024 yılları arasındaki görünümünü analiz ederek, alandaki akademik eğilimleri değerlendirmeyi amaçlamıştır. Psikoloji ve klinik psikoloji alanlarında hazırlanan 38 tez üzerinde yapılan inceleme, tez çalışmalarının büyük ölçüde yüksek lisans düzeyinde olduğunu ve doktora düzeyindeki çalışmaların sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu bulgu, yüksek lisans düzeyinde ilginin arttığını ancak ileri düzey teorik ve klinik katkılar için daha fazla doktora düzeyinde çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu düşündürmektedir. Bu çalışma Ulusal Tez Merkezinde yer alan erişime açık tezlerle sınırlandırılmıştır, erişime açık olmayan tezler de incelendiğinde bu tabloda farklılık olma ihtimali de dikkate alınmalıdır. Ayrıca uluslararası veriler Web of Science veri tabanından alınmıştır, daha kapsamlı veri çalışması kişilik bozuklukları ile ilgili olarak yapılan çalışmaların boyutunu ortaya koymaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Yıllara göre dağılıma bakıldığında, özellikle 2016 sonrası dönemde yapılan tez sayısında belirgin bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu artışın, psikoterapi eğitiminin yaygınlaşması, DSM-5'in

kullanımı ve akademik çevrelerde artan klinik farkındalıkla ilişkili olduğunu düşünmek mümkündür. Bu yönüyle alandaki hareketliliğin sadece nicel değil, nitelik açısından da zenginleşmesini sağlamak gerektiği düşünülmektedir.

Yöntemsel olarak, tezlerin büyük çoğunluğunun nicel veri analizine dayandığı; nitel çalışmaların bulunmadığı ve karma yöntemlerin ise çok az olduğu görülmüştür. Kişilik bozuklukları gibi karmaşık yapılar söz konusu olduğunda, sadece sayısal verilerle değil, bireyin yaşantılarına odaklanan anlatıların da değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bulgular, nitel ve karma yöntemlere daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Tezlerde en çok incelenen kişilik bozukluğunun Borderline Kişilik Bozukluğu olması dikkat çekicidir. Bu durum, bu yapının klinik semptomlarının daha kolay gözlemlenebilir olmasıyla ve psikodinamik kuramlarda daha fazla yer bulmasıyla açıklanabilir. Ancak diğer kişilik bozukluklarının (örneğin şizotipal, obsesif-kompulsif, paranoid vb.) akademik olarak göz ardı edildiği de açıktır. Bu eksiklik, gelecek çalışmalar için bir yönlendirme niteliği taşımaktadır.

Ayrıca, kişilik bozukluklarının en sık benlik algısı, yakın ilişkiler ve duygu durum bozuklukları ile birlikte ele alındığı görülmektedir. Bu durum, kişilik bozukluklarının sadece bireyin içsel yapısıyla değil, kişilerarası ilişkiler ve sosyal işlevsellikle de doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Ancak bağlanma stilleri, nesne ilişkileri, travma öyküleri ya da kültürel etkiler gibi başlıkların daha fazla araştırılması gerektiği düşünülmüştür.

Atak ve arkadaşları (2025) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın bulguları incelendiğinde, kişilik bozukluklarının uluslararası alan yazında uzun süredir araştırmacıların dikkatini çeken bir konu olduğu, ancak bu ilginin özellikle 2004 yılından itibaren belirgin biçimde arttığı görülmektedir. İlgili literatürde İngilizce, Almanca ve İspanyolca dillerinde yapılan yayınların ağırlıkta olduğu; bununla birlikte Web of Science veri tabanında Türkçe yayınların da altıncı sırada yer aldığı dikkat çekmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de kişilik bozuklukları üzerine yapılan lisansüstü tezlerin önemli bir başlangıç noktası sunduğu, ancak yöntemsel ve tematik çeşitlilik açısından gelişmeye açık alanlar olduğu söylenebilir. Özellikle nitel çalışmaların yaygınlaştırılması, az çalışılmış bozukluklara yönelmesi ve disiplinler arası bakış açılarının geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Kişilik bozuklukları, sadece bireysel değil, toplumsal düzeyde de etkileri olan yapılardır. Bu nedenle yapılacak her akademik katkının, hem klinik hem de kültürel bağlamda daha derin bir anlayışa hizmet edeceği ümit edilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Akyunus, M., ve Gençöz, T. (2016). Kişilik bozukluğu inanışlarının kişilerarası döngüsel model üzerindeki temsili. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(77), 1-16.
DOI:10.31828/tpd1300443320160000m000027

- Allport, G. W. (1937a). *Personality: A psychological interpretation*. Holt. Apa Psycnet. <https://psycnet.apa.org/record/1938-01964-000> Erişim: 18 Haziran 2025.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Rinehart & Winston.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- American Psychiatric Association. (2022). *DSM-5-TR: Tanı ölçütleri başvuru elkitabı (5. baskı metin revizyonu)*. Nobel Tıp Kitabevi.
- Aracı, A. (2019). *Kişilik bozukluklarının erken dönem uyumsuz şemalar ve savunma mekanizmalarıyla ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ardalı, C. ve Erten, Y. (1999). *Psikanalizden dinamik psikoteraplere*. İstanbul: Alfa.
- Aslan, S. (2008). *Kişilik, huy ve psikopatoloji. Ruh Hekimliği ve Danışmanlığı Dergisi*, 2(1-2), 7-19.
- Atak, H., Albay, A., and Jencius, M. (2025). *Kişilik Bozuklukları: Bibliyometrik Bir Analiz. Humanistic Perspective*, 7 (2), 183-206. <https://doi.org/10.47793/hp.1676411>
- Beck, A. T., Freeman, A., ve Davis, D. D. (2015). *Kişilik bozukluklarının bilişsel terapisi* (Çev., Yalçın, Ö. ve Akçay, E.; Ed. Tahir, Ö.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (Çev., İnan D., E.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ceylan, İ. (2019). *Kişilik gelişimi din ilişkisi. Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 50-72.
- Coşkun, H., ve Aslan, S. (2021). *Kişilik özellikleri, duygusal dışavurum ve sosyal onay ihtiyacı kavramları üzerine bir derleme. Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 60-77.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İnsan ve davranışı* (31. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çarman, K. (2015). *Kişilerarası çatışma çözme yaklaşımlarının, psikolojik sağlamlık ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çiçek, İ., ve Aslan, A. E. (2020). *Kişilik ve beş faktör kişilik özellikleri: Kuramsal bir çerçeve. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10(1), 137-147.
- Doğan, Y.B. (2015). *Kısa Acil Psikoterapi (BEP)*. Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2007). *İşletmelerde Davranış*. İstanbul: Miad Yayınları.
- Ertan, E. A., ve Cankorur, V. Ş. (2017). *Kişilik bozukluklarının tanısı: Yeni bulgular ile tanıda kullanılan anket ve ölçekler. Kriz Dergisi*, 25(1), 19-27.
- Freud, S. (1962). *Savunmanın nöro-psikozları: Edinilmiş histeri, birçok fobi ve saplantı ve bazı halüsinasyon psikozları hakkında psikolojik bir teori denemesi*. J. Strachey (Ed.), *Sigmund Freud'un tüm psikolojik eserlerinin standart baskısı*. Hogarth Press ve Psikanaliz Enstitüsü.
- Freud, S. (1963). *Introductory lectures on psycho-analysis*. Hogarth Press. Interne Archive. <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.278046/page/n5/mode/2up> Erişim: 11 Haziran 2025.
- Gask, L., Evans, M., and Kessler, D. (2013). *Personality disorder. BMJ*, 346, f1315. <https://doi.org/10.1136/bmj.f1315>
- Gürel, N. (2011). *Kişilik psikolojisi, önyargının psikolojisi ve kamuoyu: Gordon Allport ve Walter Lippmann'ın görüşleri çerçevesinde bir değerlendirme. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 101-134.

- Hazar, Ç. (2013). Kişilik ve İletişim Tipleri. *Selçuk İletişim*, 4(2), 125-140. <https://doi.org/10.18094/si.80871>
- Hjelle, L. A., and Ziegler, D. J. (1992). *Personality theories: Basic assumptions, research, and applications* (3rd ed.). McGraw-Hill Book Company. New York.
- İnanç, B. Y., ve Yerlikaya, E. E. (2008). *Kişilik Kuramları*. (21. Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Köroğlu, E. (2010). *Kişilik bozuklukları*. (2. Basım). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Levenson, H. (2018). *Kısa dinamik terapi*. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Morrison, J. (2016). *Klinisyenler için tanı rehberi*. (Çev. Kural, H. U., Ed. Şahin, M.) Ankara: Nobel Tıp Kitabevi.
- Onay, Ö. A. (2022). *Kişilik bozukluklarında klinik görünüm ve terapötik yaklaşımlar* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi).
- Özdemir, O. (2012). Psikiyatriye boyutsal yaklaşım. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(3), 315–334.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566–589.
- Öztürk, M. O., ve Uluşahin, A. (2015). *Ruh sağlığı ve bozuklukları* (15. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Pekçetin, E. (2022). *DSM-5'te yer alan kişilik bozukluklarının kontrol odağı, öz kontrol ve psikolojik sağlamlık açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Rutter, M. (1987). Psychological resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3), 316–331. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x>
- Saymaz, İ. (2003). *Üniversite öğrencilerinin kişilerarası ilişkileri ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taymur, İ., ve Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 154–177.
- Ünal, B. (2025). Biyolojik yaklaşım. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. TÜBİTAK Bilim Yayınları. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/biyolojik_yaklasim Erişim: 21 Haziran 2025
- Watson, D. C., and Sinha, B. K. (1998). Comorbidity of DSM-IV personality disorders in a nonclinical sample. *Journal of Clinical Psychology*, 54(6), 773–780. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4679\(199810\)54:6<773::AID-JCLP3>3.0.CO;2-I](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4679(199810)54:6<773::AID-JCLP3>3.0.CO;2-I)
- World Health Organization. (2024a). WHO Advances Implementation and Integration of ICD-11 and Related Medical Classifications and Terminologies. <https://www.who.int/classifications/classification-of-diseases> (Erişim: 05 Temmuz.2025).
- World Health Organization. (2024b). *International classification of diseases for mortality and morbidity statistics* (11th ed.). World Health Organization. <https://icd.who.int/en> Erişim: 05 Temmuz.2025.
- Yakut, Ö. (2006). *Eğitim yöneticilerinin liderlik davranışları ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, O., ve Kumcağız, H. (2022). Psikodinamik yaklaşıma göre insan davranışının incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(40), 30–47.

KAVRAMSAL MAKALE

Devlet Teorileri ve Farabi'nin İdeal Devleti

Arş. Gör. Dr. Hamide DEĞER, Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bingöl, e-posta: hdeger@bingol.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3666-4311>

Öz

Siyaset biliminin ve siyaset teorisinin en temel konularından biri olarak kabul edilen devlet, yönetim düşüncesinin ortaya çıkışından itibaren merkezi bir öneme sahip olmuştur. Devletin ne olduğu ve ne olması gerektiği sorusu, en iyi yönetim düşüncesinin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Erken topluluklarda dahi iyi bir yönetim anlayışı üzerine düşünülmüş ve bu doğrultuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. En iyi yönetimin adalet ve kamu yararını esas alması gerektiği fikri, Platon'un İdeal Devlet tasavvurunda açık biçimde ortaya konmuş; sonraki dönemlerde de farklı bağlamlarda en iyi yönetim ve dolayısıyla devlet tasvirleri geliştirilmiştir. Yönetim düşüncesinden devlete uzanan bu süreçte, ideolojik ve felsefi yaklaşımlara bağlı olarak devlet teorileri çeşitlenmiştir. İslam düşüncesinde ise devlete ilişkin ilk sistematik teori olarak kabul edilen Farabi'nin devlet anlayışı, bir yandan Platon ve Aristoteles'in devlet tasarımlarından beslenirken, diğer yandan İslam inancına dayalı özgün bir siyasal tasavvur ortaya koymaktadır. Bu çalışma, genel devlet teorileri ile Farabi'nin devlet düşüncesini birlikte ele alarak, Farabi'nin siyasal felsefesinin klasik ve İslami kaynaklar arasındaki konumunu anlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Devlet Teorileri, Farabi, İdeal Devlet, İslam Siyaset Felsefesi.

Makale Gönderme Tarihi: 02.01.2026

Makale Kabul Tarihi: 07.02.2026

Önerilen Atıf:

Değer, H. (2026). Devlet Teorileri ve Farabi'nin İdeal Devleti, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2): 96-108.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2026, 9(2): 96-108. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1623>
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

State Theories and the Ideal State of Farabi

Dr. Hamide DEĞER, Bingöl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bingöl, e-mail: hdeger@bingol.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3666-4311>

Abstract

The state, regarded as one of the fundamental subjects of political science and political theory, has occupied a central position since the emergence of political thought on governance. The question of what the state is and what it ought to be has been shaped as the outcome of reflections on the idea of the best form of government. Even in early communities, notions of good governance were articulated, and various arguments were advanced in this regard. The view that the best form of government should be based on justice and the common good was explicitly formulated in Plato's conception of the Ideal State, and in subsequent periods, different representations of ideal governance—and thus of the state—were developed within diverse historical and philosophical contexts. In the process extending from theories of governance to conceptions of the state, state theories diversified in accordance with differing ideological and philosophical approaches. Within Islamic thought, the political philosophy of Farabi, widely regarded as the first systematic theory of the state, occupies a distinctive position. Farabi's conception of the state draws, on the one hand, from the political philosophies of Plato and Aristotle, and on the other hand, articulates an original political vision grounded in Islamic belief. This study aims to examine general theories of the state alongside Farabi's political thought, in order to better understand the position of his theory of the state at the intersection of classical political philosophy and Islamic intellectual tradition.

Keywords: State, Theories of the State. Farabi, Ideal State, Islamic Political Philosophy.

Received: 02.01.2026

Accepted: 07.02.2026

Suggested Citation:

Değer, H. (2026). State Theories and the Ideal State of Farabi, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(2): 96-108.

GİRİŞ

Devlet kavramı daha çok modern ulus devletlerin kuruluşuyla anlam ve nitelik kazanmıştır. Bazı kurumlarla özdeşleşen ve bazı kurumların varlığı üzerinden kendini tanımlayan devlet, insanlığın var olduğu günden beri hayatîyet kazanmıştır denilebilmektedir. İlkel dahi olsa insan topluluğunun bir araya gelmesi neticesinde bazı kuralların ortaya çıktığı ve bu kuralların müesses bir nizam kurmaya çalıştığı gözlenmiştir. Yönetim-devlet modern dönemle beraber birbirinden ayrılmaya ve farklılaşmaya başlamıştır. Yine de yönetimin varlığı modern anlamda olmasa dahi bir devlet veya kurulu bir düzen olduğu kanaatini taşımaktadır. Ancak modern devlete giden süreçte ilk olarak sözleşmecî teorisyenlerle beraber gerçek anlamda bir devletten bahsedilmesi mümkün olmuştur.

Devletin ortaya çıkış nedenini güvenlik olarak gösteren ve bunun bir gönüllü kulluk yani rızaya dayalı bir sözleşme üzerine inşa edildiği teorisi oldukça yaygınlık kazanmış ve kabul görmüştür. Daha çok liberal teorinin sözleşmecî geleneğe dayandığı bilinmekle birlikte devletin varlık nedenini bir takım çıkar ilişkileri üzerinden belirleyen gerek anarşist gerek Marksist teori de unutulmamalıdır. Daha fazla çeşitlendirilebilen devlete ilişkin teoriler genelde bireyin özgürlüğüne, güvenliğine dair ifadelerle ortaya çıkmaktadırlar. Devletin varlık nedeni, günlük hayatta ne denli ve ne dereceye kadar etkili olması gibi pek çok tartışma üzerinden tartışılmıştır. Bir devlet oluşumuna karşı çıkan anarşistler dahi mikro düzeyde olsa da devlet varlığını gerekli görmüşlerdir.

Modern düşünceyle birlikte, devletin ortaya çıkışının, doğa durumunun belirsizliğinden ve kaostan kaçış, güvenliğin sağlanması ve özel mülkiyetin korunması gibi kaygılar tarafından şekillendirildiği bilinmektedir. Özellikle devlete dair teorilerin ortaya çıktığı Batı düşüncesinde özel mülkiyetin korunması derdi ve endişesi çoğu zaman kişinin şahsi güvenliğinden önce gelmiştir. Liberal düşüncenin temeli sayılabilecek bu kaygının daha derinlikli şekilde incelenmesi başka bir araştırma için önemli bir alan sağlayabilmektedir. Nihayetinde önemli olan günümüzde devletin varlığının azaltılması, bireyin özgürlüğüne, girişimciliğine daha az hâlel getirmesi gerektiğidir. Bu anlamda devletin sınırlandırılması düşüncesi yaygın bir kanaate dönüşse de devletin tamamen yok olmaması, bazı araçlar üzerinden varlığını ve gücünü tahkim etmesi sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Nitekim söz konusu güç yahut devlet, İslam siyaset felsefesinde de mevcut olup bu mevcudiyetin, kurucu ve sistematik bir disipline dönüşmesi Farabi ile belirginleşmektedir. Farabi, siyaset felsefesinde devleti, insanın doğası gereği toplumsal bir varlık olmasıyla temellendirir ve bireyin ancak toplum içinde yetkinliğe ulaşabileceğini savunur. Ona göre devlet, yalnızca düzeni sağlayan bir yapı değil, insanın ahlaki ve entelektüel kemale erişmesini mümkün kılan zorunlu bir birlikteliktir. Farabi'nin devlet teorisi, organizmacı bir anlayışa dayanır; nasıl bedenin organları uyum içinde çalışıyorsa, devletin unsurları da ortak bir amaç doğrultusunda işlev görmelidir. Bu çerçevede devletin başındaki yönetici hem teorik bilgiye hem de pratik erdeme sahip olmalı; toplumu mutluluğa yönlendiren kurucu akıl işlevi görmelidir. Dolayısıyla Farabi'de devlet, bireysel çıkarların toplamı değil, ortak iyiyi ve mutluluğu gerçekleştiren zorunlu bir siyasal düzen olarak konumlanır.

Bu bağlamda eldeki çalışma; devletin ortaya çıkışı ve devlete dair teorilerle beraber İslam düşüncesindeki yönetim ve devlet anlayışının ilk önemli eserlerinden birine odaklanmaktadır. Fârâbî'nin İdeal Devlet'teki siyaset tasavvurunu içeren bu eserin seçimi hem devlet düşüncesinin teorik çerçevesini hem de İslam'ın erken dönemlerinde devlet ve yönetime dair hâkim anlayışı ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

DEVLETİN UNSURLARI

Devlet, insan topluluklarının birlikte yaşama, yaşamlarını düzenleme, sürdürme ihtiyacına binaen ortaya çıkan bir örgütlenme biçimidir. Bireyin yaşamının ötesine geçerek sadece güven ve düzeni sağlamakla yetinmeyen bu yapı, toplumsal hayatın sürekliliğine ve ortak amaçlar doğrultusunda şekillenmesine imkan tanır. Bu haliyle devlet, iktidarın kurumsallaşmasına ve meşruiyet kazanmasına zemin hazırlamaktadır. Toplumun, toplumsal ilişkilerin belli norm ve değerler etrafında tanımlanması sonucunu sağlayan devletin, politik, ahlaki ve hukuki bir işlevi olduğu söylenebilmektedir. Tüm bu işlev ve tanımlarla beraber devletin ne olduğu, hangi durumda bir devletten söz edilebileceği ise bazı niteliklerin var oluşuna bağlanmıştır. Bu çerçevede farklı isimlerden söz konusu nitelikler devletin sahip olduğu unsurlar olarak tanımlanmaktadır.

İlk olarak; Gözler (2019: 4-5) devletin unsurlarını Üç Unsur Teorisi ile açıklamaya çalışmıştır. Georg Jellinek'in ilk baskısı Allgemeine Staatslehre'de bulunan "üç unsur teorisi (Dreielementenlehre, three elements theory)"ne göre; devlet, insan, toprak ve egemenlik unsurlarından oluşmaktadır. Devleti oluşturan insan topluluğu millet, üzerinde konumlandığı coğrafya ülke (toprak) ve hukuki iktidarını tesis eden unsur ise egemenliktir. Gözler' göre bu unsurlar devleti oluşturmada ancak devleti bunlarla sınırlı tutmamakta ve bunlara indirgenemeyecek daha büyük ve güçlü bir yapı olarak tasvir etmektedir.

Barry (2012: 110-116) devletin birden çok unsuru barındırması gerektiğini onun ancak bu şekilde ilkel yönetimlerden farkını ortaya koyabileceğini ifade etmektedir. Devleti oluşturan ilk unsur, devletin hukuk tarafı yani bazı kurallar koyabilmesi veya bazı davranışları yasaklayabilmesidir. İkinci unsur, otoritesinin göstergesi olarak cebir kullanma yetkisidir. Üçüncü unsur, kamusal bir mahiyeti ve merkezi bir otoritesinin olmasıdır. Kamusal kurallar devletin zorunlu unsuru olarak görülmektedir. Diğer unsurlar ise belli coğrafi sınırlarının olması ve burada yaşayan insanlar üzerinde hakimiyet kurmasıdır. Egemenlik de keza Gözler'deki gibi sınırsız bir hukuki otorite olarak görülmektedir. Ancak Barry de sonuç olarak sadece bunların yetersiz olacağını devletin zorunlu unsurlarının coğrafi bütünlük ve kamusal kurallar olduğunu eklemektedir. Çünkü diğer unsurlar sendikalar, ilkel kabileler gibi başka oluşumlarda da mevcuttur.

Heywood (2014: 92-94) da devletin hükümetle karıştırılan bir şekilde anlaşıldığından başlayarak devleti "müstakil bir kurum veya kurumlar dizisi" şeklinde tanımlamıştır. Yapılan devlet tanımından hareketle, bürokrasi, ordu, polis, yargı ve sosyal güvenlik sistemi gibi kurumları kapsayan devletin, siyasal bir teşkilat olarak değerlendirilebildiği söylenebilir. Ancak Heywood, özellikle modern devletin en belirgin özelliğinin mutlak hakimiyet ve bunu sağlayan mutlak otoritesi olduğunu belirtmektedir. Bu hakimiyet veya otorite belli bir toprakla ve bu toprak üzerinde yaşayanlarla sınırlı olmaktadır. Zorunlu olarak sahip olunan yargı gücü ve otoritenin cebirle sağlanması veya "meşru güç tekeli elinde bulundurması" devleti tanımlayan en önemli unsurlardır.

Nihayetinde hepsinde ortak olan devletin sınırları, nüfusu, egemenliği, kuralları ve bunların kamusal olması, güç tekeline sahip olması gibi özellikler sayılmaktadır.

DEVLETE İLİŞKİN TEORİLER

Modern devletin tanımı bilindiği üzere ilk olarak Niccolo Machiavelli'nin Prens (1532) adlı eseriyle anlam kazanmıştır. Kilise ve devlet arasındaki ilişkinin belirleyiciliği nedeniyle net ve tam bir devlet tanımlaması yapılması mümkün olmamaktaydı. İlk olarak Padova'lı Marsilius'un bu ikisi arasında bir ayrışma olmasına değinmesi ve Machiavelli'nin bu yolda rasyonel, pratik ve

pragmatik bir yöneticiden yola çıkarak yaptığı devlet tanımı, sonrasında Jean Bodin'in profane egemenlik unsurunu da devlete yerleştirmesiyle bir modern devlet ortaya çıkmıştır. (Özpolat, 2017:149-156) Tam anlamıyla devletten söz edebilmek profane bir anlayışı gerektirmektedir. Böylelikle Akal; "...devletli toplumdan söz etmek için iki unsurun mutlaka bir araya gelmesi gerekiyorsa da, devleti düşünmenin asli unsuru, insanı ya da toplumu yasa yaratıcı olarak düşünebilmektir. Öyleyse devlet, bir kavram olarak ancak, Yasa/uygulama ilişkisi salt dünyevi bir çerçevede düşünüldüğünde ortaya çıkabilir" (Akal, 2000: 18)

Sonrasında ortaya çıkan teorilerin ise bu minvalde ve bunlar üzerine inşa edilen düşüncelerle devletin kökenine ilişkin farklı devlet teorileri ortaya koyduğu söylenebilmektedir. Devlete ilişkin teorileri şu şekilde sıralamak mümkün olmaktadır: Aile teorisi, Biyolojik veya Organizmacı Teori, Kuvvet ve Mücadele Teorisi, Ekonomik Teori, Sözleşmecî Teori.

Aile Teorisi

Devletin kaynağının ailede arandığı bu teoriye göre devlet de aile gibi ortaya çıkmıştır. Devletlerin de aileler gibi kültürleri, kimlikleri, yaşam tarzları vardır. İnsanlar bir araya gelerek aileyi, aileler bir araya gelerek, toplumu, kabileyi veya aşireti, bunlar da büyüyerek ve birleşerek devleti meydana getirirler. Aile devlet olmaya giden süreçte bazı aşamaları geçmek durumundadır. Pater familias yani babanın aile reisi olduğu patriyarkal aile büyür, genişler ve bir şefin otoritesi altındaki "Gens"ları oluşturmuşlardır. Gens'lar da daha büyük bir sosyal birlik olan Tribu'yu, bazı haklarını ona devrederek oluşturmuşlardır. Henüz göçebelik evresi olan bu evrede insanların ihtiyaçlarını Tribu karşılamaktadır. Nihayetinde devlet denilen oluşum ve onun yöneticisinin otoritesinin kökeni burada aranmalıdır. Baba ile başlayan ve şef ile devam eden otorite, devletin mevcut gücünün ve otoritesinin temelidir. Devlet ortaya çıktıktan sonra ise ailelerin siyasal ve toplumsal ayrıcalıkları ortadan kalkarak, sadece varlığını devam ettirmiştir. Devlet de buradan aldığı hak ve yetkilerle hepsinin üzerinde bir yapı olarak bugüne kadar gelmiştir (Okandan, 1958: 28-29).

Aristoteles ve Jean Bodin, otoritenin kaynağını burada aramakta ve devlet otoritesinin meşruiyetini bu temelden aldıklarını düşünmektedir. Aristoteles ve Bodin devlet yöneticisine olan itaatin babaya duyulan itaatle aynı olduğu noktasından hareket ederek, aile teorisinin önemli isimlerinden olmuşlardır (Bodin, 1993).

Biyolojik veya Organizmacı Teori

Devleti canlı bir varlık veya organizma olarak gören bu teoriye göre; devlet de insanlar gibi doğar, büyür ve ölür. Hücrelerin bir araya gelerek insanları oluşturduğu gibi insanlar da devleti oluşturmaktadır. Bu da devlete bir canlılık katmaktadır. Keza insanların isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılayan organlar olduğu gibi devletlerin de bazı organları olmaktadır. Devlet pek çok organın bir araya toplanmasıyla varlık ve yaşam kazanmaktadır. Böylelikle canlı ve sosyal bir varlık olarak devlet, fertlerden ve farklı mekanizmalardan oluşarak bütüncül bir insan iskeletini oluşturmaktadır. Varlığını, sürekliliğini her bir mekanizmanın veya organın sıhhatine ve salahiyetine borçludur (Sağırılı, 1995: 49).

Barry'e göre (2012: 128), organik teori liberal teoriden ayrılmakta; bireylerin rasyonel tercihlerine dayanmaksızın var olan bir bütünlüğü meşruiyetin temel kaynağı olarak görmektedir. Meşruluk bireylerin tercihleriyle değil otoriteyle sağlanmaktadır. Otorite fikrinin ise tarihsel tecrübe ve gelenekte olduğu düşüncesi vardır. Evrensel geçerliliğe sahip bir meşruluk ölçütü yoktur. Böylece devlet, bazı şeyleri yapması için bireylerin kendisine otorite vermeleriyle oluşmuş olan,

özel istekleri kamu mallarına dönüştüren bir aktarma kanalı değildir; onun otoritesi de görevlilerinin fiillerinden önce mevcuttur.

Devlet, insanlar gibi birden fazla organdan oluşmakta ve bu nedenle kolektif bir ruh taşımaktadır. Bu kolektiflik ise devleti üstün, kural koyucu ve otorite sahibi bir yapıya dönüştürmektedir. Organizmacı teoriyi benimseyenler arasında Platon, Aristoteles, Farabi ve İbn Haldun sayılabilir.

Kuvvet ve Mücadele Teorisi

Kuvvet teorisi olarak da bilinen devletin kökenine ilişkin bir diğer teori olarak; güçlünün zayıfa üstün gelmesiyle devletin oluştuğu düşüncesidir. Sosyal Darwinist bir yaklaşım benimseyerek, güçlü olanın zayıfları boyun eğdirmesi sonucunda devletin ortaya çıktığını savunmaktadır. Böylece güçlüler ile zayıflar arasındaki güç ve mücadele sonucunda doğan devlet, güçlülerin zayıflar üzerinde kurduğu bir baskı aracı olmaktadır. Hukuk da bu baskı ve sömürü düzenini sürdürmek ve her türlü başkaldırının önüne geçebilmek için konulmuş kurallar bütünüdür (Gözler, 2019:31).

Teoriyi ana hatlarıyla ise Franz Oppenheimer şu şekilde anlatmaktadır: “Devlet, oluşumu sırasında tümüyle, varlığının ilk aşamalarında ise özünde ve neredeyse tümüyle, zafer kazanmış bir insan grubunun, yendikleri üzerindeki egemenliğini bir düzene bağlamak ve kendini içten gelecek ayaklanmalarla dıştan gelecek saldırılara karşı güvenceye almak amacıyla, yendiği gruba zorla kabul ettirdiği bir toplumsal kurumdur. Bu egemenliğin sonul amacı, yenilenlerin yeniler tarafından ekonomik alanda sömürülmesinden başka bir şey değildir” (Oppenheim, 1997:43 aktaran Döveci, 2018: 69).

Realist bir teori olarak “devletin yenilenlerin zayıfları sömürmesini, yeninin yenilen üzerindeki otoritesini sağlayan ve bunu devam ettiren bir teşkilat olmasıdır. Başka bir deyimle, devletin yenilenlerin zayıfları sömürmek ve baskı altında bulundurmak için meydana getirdikleri güçlülerin zayıflara kabul ettirdikleri bir teşkilat olarak gözükmektedir (Okandan, 1958: 38). Böylelikle güçlüler konumlarını ve ayrıcalıklarını devam ettirirler.

Ekonomik Teori

Bu teori, devletin ekonomik ve sosyal alanlara hâkim olması neticesinde ortaya çıktığı anlayışına dayanmaktadır. En önemli düşünürü Karl Marks olarak görülen bu teori; devletin ekonomiden bağımsız şekilde ele alınamayacağını, temel görevinin ise “sınıf hakimiyeti” ve sömürü düzeninin devamı olduğunu savunmaktadır. Modern bir devletin bu şekilde tanımlandığı, devletin burjuva çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak anlaşıldığı görülmektedir (Heywood: 2014:98).

Devletin ortaya çıkışı, oluşumu ve temel özelliklerinin belirlenmesinde toplumdaki ekonomik yapının belirleyici olduğunu savunan bu teori, toplumsal yapıyı sınıf çatışması temelinde açıklar. Buna göre toplum, üretim araçlarına sahip olmayan alt sınıf (işçiler ve proleterler) ile üretim araçlarını elinde bulunduran üst sınıf arasında bölünmüştür. Marksist yaklaşıma göre din, siyaset, ahlak, hukuk, kültür ve sanat gibi alanlar, ekonomik altyapının belirlediği üstyapı unsurlarıdır. Bu çerçevede devlet, kapitalist üretim ilişkileri içerisinde sermaye sahiplerinin (burjuvazinin) alt sınıf üzerindeki egemenliğini sürdürmesini sağlayan bir zor ve baskı aracıdır. Marksizmin genel teorisi, bu sınıflar arasındaki çatışma üzerine kuruludur. Proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirdiği proletarya diktatörlüğü aşaması, sınıfsız topluma geçişin bir ara evresini

oluşturur. Sömürü ilişkilerinin ve sınıf ayrımlarının ortadan kalktığı komünist aşamada ise devlete duyulan ihtiyaç sona erer ve devlet tarihsel bir olgu olarak sönümlenir.

Sosyal Sözleşme Teorisi

Toplumsal veya sözleşme teorisi diğer teorilerden farklı olarak devletin oluşumunu bireye, onun rasyonel iradesine dayandıran teoridir. İnsan akli ve muhakeme etme yeteneği sayesinde ve insanların istek, arzu ve taleplerinin neticesinde devlet ortaya çıkmıştır. Devleti bireyin düşüncesinden ortaya çıkan bir yapı olarak görmesi son derece bireyci ve dolayısıyla liberal bir tavidir.

Devletin bir sözleşmeyle ortaya çıkması bundan önce insanların doğa durumunda oldukları, bir yönetim olmadan, kuralsız şekilde yaşadığını iddia etmektedir. Böylelikle doğa durumunda bulunan insanların güvenlik tehdidiyle yaşayamaz hale gelişleri, bundan kurtulmak için de bir sözleşme yaparak toplum haline geçtiği varsayımına dayanmaktadır. Sözleşme ile toplum haline geçişle bireyler, bazı hak ve özgürlüklerinden feragat etmişler ve bunu üst bir otoriteye devretmişlerdir. Sözleşmeciler teorisyenler Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau sayılabilmektedir.

İngiliz düşünür Thomas Hobbes (1588-1679) 1651’de yazdığı Leviathan adlı eserinde anarşi ve düzensizlikten yani doğa durumundan mutlak bir rejimle çıkılacağını ileri sürmüştür. Özü gereği bencil ve çıkarıcı olan insan, devlet olmadan “yalnız, aciz, kötü, vahşi ve kaba” ya da doğa durumuna geri dönme potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle sınırsız bir güce sahip devlet, doğa durumuna dönmeyi engelleyecektir. İnsanların rızasına dayanan, İlahi haklara sahip mutlak bir egemen tasviri yapmıştır (Heywood, 2014: 150).

İngiliz John Locke (1632-1704), Hobbes’un aksine baskıcı tirana karşı direnme hakkı tanımaktadır. Ancak sözleşme teorisyeni olan Locke, yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi doğal hakların korunması için sözleşmeyi savunmuştur. Sözleşmeyle ortaya çıkan devlet, bu hakları korumalı, sınırlı ve temsili olmalıdır. Dini özgürlüğe de önem veren Locke devlet için gece bekçisi tanımlaması yapmakta ve onu sınırlandırılması gereken bir güç olarak görmektedir.

Bir diğer teorisyen Jean Jacques Rousseau (1712-1778) ise insanın doğa durumunda sosyalleşmiş durumuna göre daha iyi olduğunu, sosyalleşen insanın bozulduğunu ileri sürmüştür. Rousseau, bireyin özgürlüğü ile yönetimi birbirinden ayırmaz. İnsanların bir sözleşmeyle itaat edeceği yönetimin kendi özgürlüklerini sınırlamaması gerektiğini düşünmüştür. Tüm vatandaşların kendi özel ve bencil çıkarlarına karşı genel iradeyle bağlı bir devlet düşüncesi vardır. Onun için özgürlük; itaat ve genel iradeye tabi olmaktır (Heywood, 2014: 298).

FARABİ’NİN HAYATI

Farabi’nin felsefesinin genelde Yunan filozoflarının düşünceleri üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür. Sudur felsefesiyle açıklamaya çalıştığı düşüncelerinin yine de eklektik olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle; “... geç Yunan felsefe geleneğinde örneklerine tesadüf edildiği biçimde Platonculuk ve Aristotelesçiliğin, içine Stoacı unsurlar da katılmak suretiyle Yeni-Platoncu yönde telif edilmesine dayanır. Nihayet bütün bu telif, İslam’la temasa getirilerek İslami dogmanın taleplerine karşılık verebilecek bir tarzda dönüşüme tabi tutulur” (Arslan, 2019: xi).

Böylelikle Yunan felsefesi ve İslam düşüncesinin iç içe geçtiği bir düşünce dünyasına sahip olan Farabî'nin ideal devlet tasavvurunu bu şekilde kurguladığı söylenebilir. Pek çok eser kaleme alan Farabî'nin hayatına değinmek gerekirse; Tam adı Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî olan Fârâbî, "Maveraünnehir" denilen bölgede Farab (Otrar)'a bağlı, askerî bir kale olan Vesic 'te 870 yılında doğmuştur. Dedesinin asker olarak önemli bir devlet rütbesine sahip olduğu bilinen Farabi, eğitiminin bir kısmını burada tamamlamıştır (Kars, 2009: 238). Bir süre kadılık yaptığı söylenen Fârâbî, ilim öğrenmek amacıyla bu görevi bırakarak yaşamı boyunca seyahat etmiştir. Taşkent, Buhara, Semerkant, Merv, Belh ve Rey gibi şehirleri gezdikten sonra, kırk yaşlarındaiken dönemin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'a gelmiştir.

Bağdat'ta büyük bir alim olan İbnü's-Serrâc (ö. 929)'tan Arapça okumuş ve mantık öğrenmiştir. Yine önemli bir mantıkçı ve Nestûrî bir Hıristiyan olan mütercim ve şârih Ebû Bîşr Mattâ b. Yûnus (ö. 940)'tan mantık dersi almıştır. Keza Yuhannâ b. Haylân'dan "mantık ve felsefe dersleri almış ve Aristo'nun Kitâbü'l-Burhân'ını (İkinci Analitikler) okumuştur." Böylelikle mantık alanında hocalarıyla boy ölçüşecek hale gelmiştir. Yaklaşık yirmi yıl Bağdat'ta yaşayan Farabi, çoğu eserini burada yazmıştır. 941-42 yıllarında Bağdat'ta yaşanan dinî-siyasî çatışmalardan kaçmak için Halep ve Şam'a gitmiştir. Burada Hamdânî Emîri Seyfûddevele Ebû Hasan Ali b. Hamdân ile özel bir dostluk kurmuştur. Mısır'a da ziyarette bulunan Farabi, Şam'a dönmüş ve h. 339/950 tarihinde burada vefat etmiştir (Aydınlı, 2008: 23-27).

İslam düşünce dünyasında Muallim-i Sani olarak adlandırılan Farabî'nin eserleri ise şunlardır: El-Medînetü'l-Fâzıla, Es-Siyâsetü'l-Medeniyye, Kitâbü'l-Mille, İhsâ'ü'l-'Ulûm, Tahsilü's-Sa'âde, Et-Tenbîh 'alâ Sebîli's-Sa'âde, Fusûlü'l-Medenî, El-Cem' Beyne Re'yeyi'l-Hakîmeyn, El-İbâne 'an Garazi Aristotâlis fî Kitâbi Mâ Ba'de't-Tabî'a, Me'âni'l-'Akl.

FARABİ'NİN İDEAL DEVLETİ

Devleti, İslam siyaset felsefesinde felsefi, sistematik ve normatif şekilde ele alan ilk isim Farabi olmuştur. Önceki bölümlerde değinilen devletin organizmacı teoriye dayandığını düşünen kişilerden biri de Farabî'dir. Farabi el Medinet'ül Fazıla veya Erdemli Şehir veya İdeal Devlet olarak çevrilen eserinde devlet düşüncesini vermeye çalışmıştır. Organizmacı teorisyen olarak devlete insana ait özellikler tanımlayarak, onu bir canlı gibi algılamaya ve anlatmaya çalıştığı görülür. Ancak burada vurgulanan insani özellikler, insanın beşerî yönlerinden ziyade ahlak, erdem ve adalet gibi üstün nitelikler olup, bu nitelikler devleti kuran ve yöneten öznenin ya da filozof-peygamberin, sahip olması gereken temel özellikler olarak görülmektedir. İbn Haldun'un pratik, rasyonel ve pragmatik devlet ve yönetim düşüncesiyle kıyaslandığında Farabî'nin Platon ve Aristoteles'te görüldüğü üzere iyiliği, adaleti ve ideal olanı amaçlayan bir devlet sistemine sahip olduğu görülmektedir. İbn Haldun bu anlamda daha Machiavelist ve olan üzerinden hareket etmekte ancak Farabi, İbn Haldun'dan çok önce yaşamış biri olarak olması gereken ideali amaçlamaktadır. İslam ile mantığı bir araya getirerek, bu yönüyle Farabî'nin siyaset anlayışı, tarihsel ve toplumsal olguların tasvirine dayanan bir çözümlemeden ziyade, varlığın ve düzenin akli temellerini açıklamayı amaçlayan felsefi bir çerçeveye dayanmaktadır. Dolayısıyla onun devlet tasavvuru, siyasal olanı metafizik bir bütünlük içerisinde ele alan normatif bir yaklaşım üzerine inşa edilmiştir. Sistemini Aristoteles mantığına dayandıran Farabi; "O, metafiziğinde İslam felsefesinin dünya görüşünün, sadece İslam felsefesi ve teolojisinde değil, fakat Kuran' da ifade edilen, Tanrı' dan başlayarak en aşağıya, maddeye kadar uzanan hiyerarşik varlık anlayışının dört başı mamur bir resmini vermişti. Onun söz konusu gerçeklik şemasının en tepesinde, aynı anda hem Aristoteles'in ilk Nedeni'ne ve hem de Plotinos'un Bir Olan'ına tekabül eden, bütün varlıkların kendisinden çıktığı varlık olarak Tanrı bulunmaktaydı"(Cevizci, 2013:175).

Bu metafizik çerçeve, Farabi'nin siyaset felsefesinin de teorik dayanağını oluşturmaktadır. Zira ona göre siyasal düzen, varlığın ilk ilkesiyle uyumlu olarak kurulmadıkça yetkinliğe ve sürekliliğe ulaşamaz. Aristotelesçi bir çizgi izleyerek sistemli bir devlet düşüncesi ortaya koyan Farabi, ilk olarak varlık felsefesinden başlamıştır. İlk neden olarak kabul ettiği Tanrı'yı, tüm varlığın ve düzenin ilk ilkesi olarak konumlandırmaktadır. Bu ilkede sonradan ortaya çıkan fikir olmaz. Saf akıl ve saf iyilikten oluşan İlke mutlak akıl ve mutlak iyiliktir. Bu mutlak iyilikten kötülük çıkmaz. Tanrı'yı işaret eden bu ilk ilke formsuz ve maddesizdir ancak kendi varlığını bilen bir makuliyet arz etmektedir. Farabi, varlığın bu akli ve hiyerarşik düzeninin yalnızca kozmolojik bir açıklama olarak kalmadığını, insanın yetkinliğe ve mutluluğa ulaşma sürecini de belirlediğini savunur. Buna göre insan aklının en üst yetkinliğe erişimi, metafizik ilkelerle uyumlu bir siyasal ve toplumsal düzen içerisinde mümkün hale gelmektedir. Bu noktada bireysel yetkinlik ile siyasal örgütlenme arasındaki ilişki, Farabi'nin devlet anlayışının merkezini oluşturur. "... bireysel anlamda Etkin/Faal Akılla birleşmekle ulaşılabilen en yüksek mutluluğa, toplumsal anlamda ancak politik örgütlenme yoluyla ulaşılabilir. Açıkçası en yüksek mutlulukta anlatımını bulan bireyin kendine yeterliliği ve yetkinliği, ancak en alt düzeyinde "kent" bulunan politik bir örgütlenmeyle, yani devletle olanaklıdır. Daha alt düzey toplumsal oluşumlar, bireyin yaşaması ve varlığını sürdürmesi için yeterli olsa da uğruna var olduğu amaca ulaşması için gerekli koşulları sağlamaz. Böylece kent, politik örgütlenmenin tam anlamıyla gerçekleştiği toplulaşma basamaklarının ilki olmasından dolayı, Farabi'nin politika felsefesinde devlet kavramının yerini tutar" (Yıldız, 2009: 233).

İlk nedenin veya aklın düşünerek ikinci nedeni veya aklı, sonra sırasıyla üçüncü, dördüncü ve en son 11. Akli veya nedeni ortaya çıkardığı bir varlık felsefesi ortaya koymuştur. Bu şekilde ontolojik bir sistem kuran Farabi'ye göre faal akıl insanla temas kurmakta ve her insan bu temasa düşünebilmektedir. Toplumda filozof olan belli kişiler ise hakikati ilkeler olarak görmektedirler. Faal akılla irtibat kurabilen gerçek filozoflar ise peygamberler olmakta ve sadece akılla değil muhayyileleriyle bunu başarmaktadırlar. Bu muhayyile dünyasına sahip olanlar görmedikleri cennet ve cehennemi dahi tasvir edebilme, insanları ikna edebilme yeteneği ve kapasitesine sahiptirler (Farabi, 2019).

Faal akıldan alınan aslında vahiy yoluyla elde edilen hakikatin halka da aktarılabilmesi gerekmektedir. Bu aktarımı filozoflar yapamaz çünkü onlar sadece akıl ile inandırabilirler. Ancak muhayyile veya vahiy alma kudretine erişmiş peygamber, faal akıldan aldığı hakikati ve öğretiyi aktarabilme ve bundan bir toplum oluşturabilmektedir. Nihayetinde peygamberlik vasfına sahip olanların, sahip oldukları ikna ve retorik gücünün, metafizik yetkinlikleri sayesinde mümkün olduğu kabul edilmektedir (Farabi, 2019:105-106).

Bu yetkinlik hali filozof peygambere aktardıkları üzerinden bir toplum ve dolayısıyla bir devlet inşa etme gücü ve misyonu vermektedir. Böylelikle ulaşılması istenen, hakikatin yeryüzündeki en iyi yansıtılmış halini ortaya koymak ve bunun için insanların bu bilince erişmesini sağlamaktır. Halkın faziletli bir toplum inşa etmesi için bunu hakikat üzerine kurlmaları gerekmektedir. Hakikatin nasıl, hangi değerler ve amaçlar üzerine kurulacağını gösterecek olan da peygamber veya filozof peygamberdir.

Farabi, devletlerin amaçlarına göre erdemli yani faziletli ve erdemsiz yani faziletsiz olmak üzere iki şekilde olduğunu ifade etmektedir. Erdemli şehri şu şekilde tanımlamaktadır: "...insanları, kendileriyle hakiki anlamda mutluluğun elde edildiği şeyler için birbirlerine yardım etmeyi amaçladıkları bir şehir, erdemli, mükemmel bir şehirdir (madına fadıla); insanları, mutluluğu elde etmek için birbirlerine yardım ettikleri bir millet, erdemli, mükemmel bir millettir. Aynı şekilde erdemli, mükemmel evrensel toplum da ancak içinde bulundurduğu bütün milletler mutluluğa erişmek için birbirlerine yardım ettikleri zaman ortaya çıkar" (Farabi, 2019:98).

Yüksek mutluluğa erişmeyi amaçlayan bu erdemli ve mükemmel şehri Farabi, canlı bedeni ayakta ve hayatta tutmaya çalışan sağlıklı bir bedene benzetmektedir. Bedenin organları birbirinden farklı ve bazen birbirine üstün olmaktadır. En merkezde bulunan kalp amirdir, diğer organlar da amir organda var olan amaca ulaşmak ve onun görevini yerine getirmesini sağlayacak güçlere sahiptirler. Hepsinin ayrı mertebelere sahip olması üstünlük olarak da farklılaşma göstermektedir.

Organizmacı teoriyle uyumlu bir düşünce sistemine sahip olduğu yadsınamayan Farabi'ye göre, aynı durum devlet ve halk için de geçerlidir. Buna göre toplumda bir amir (yönetici) konumunda bulunan insan olduğu gibi, bu amire yakınlıkları ve yerine getirdikleri görevler itibarıyla birbirlerinden farklı ve hiyerarşik olarak üstün mevkilerde bulunan bireyler de bulunmaktadır. Platoncu bir düşünceyle benzerlik taşıyan bu anlayışa binaen, hepsinde ayrı cevher veya "meleke" olduğunu belirten Farabi, her birini hiyerarşik olarak konumlandırmakta ve bazılarının mertebesinin ilk sırada olduğunu belirtmektedir: "...Bu insanların altında, onların amaçlarına uygun olarak fiillerini gerçekleştiren başka insanlar gelir ki, onlar da ikinci sıradadırlar. Onların da altında ikinci sırada zikredilen insanların amaçlarına uygun olarak fiillerini gerçekleştiren insanlar bulunur ve şehrin kısımları, başkalarının amaçlarına uygun olarak kimsenin fiilde bulunmadığı gruplara ulaşıncaya kadar, böyle bir sıra içinde aşağıya doğru iner. Bu sonuncular, demek ki başkaları tarafından hizmet edilmeksizin başkalarına hizmet edenlerdir. Bundan dolayı da onlar en alt sırada bulunan, en değersiz olanlardır" (Farabi, 2019: 99).

Platon'un her insanın arı cevhere sahip olarak birbirinden üstün olduğu düşüncesi Farabi'de mevcuttur. Ancak Farabi'ye göre, bedenin organlarında bulunan kuvvetler tabii nitelikte iken, devletin kısımlarında bu kuvvetler iradî olarak ortaya çıkmaktadır.

Öncesinde değinildiği gibi İlk Neden ve bundan surur eden bir ontolojik sistem kuran Farabi, İlk Neden'le temasa geçerek onu taklit eden "ilk yöneticiler" veya peygamberler erdemli devletin yöneticisi olmaktadır. Yöneticiler tesadüfen seçilemezler. İki nedenle yönetici olmaktadır: İlki "yaradılışı ve tabiatı bakımından yöneticiliğe istidatlı" olmak, ikincisi de "yöneticilikle ilgili iradi meleke ve tutumları kazanmış" olmak. Bu ikisi de ancak yöneticiliğe meyyal olanlarda ortaya çıkabilecek özelliklerdir.

Devletin veya şehrin başkanı olan bu kişinin on iki özelliği bulunmaktadır: 1-Organlar tam ve eksiksiz olmalı 2- Söylenen her şeyi anlama ve idrak etme kapasitesine sahip olmalı 3- Tüm bu anlayıp idrak ettiklerini hafızasında tutabilmeli 4-Uyanık ve zeki olmalı 5- Zihnindekileri açıklayacak güzel belagate sahip olmalı 6-Bilgi öğrenmeyi sevmeli ve bu yolda karşılaştıklarını yorucu bulmamalı 7- Doğruları sevip yalandan nefret etmeli 8- Yeme içme gibi nefsanî zevklerin peşinden gitmemeli 9-Yüce bir ruha sahip olmalı, ruhu çirkin ve kötü şeylerin üzerinde olmalı 10-Gümüş, altın gibi dünyevi maddeler onun için değersiz olmalı 11- Adaleti ve adil olanları sevmeli, baskıcılardan nefret etmeli, adaleti uygulamada istekli ve kararlı olmalı 12- Yapılması gereken şeylerde azimli, kararlı ve korkusuz olmalı (Farabi, 2019: 108).

Adalet, ahlak ve erdemden müteşekkil bir toplum en yüksek mutluluğa kavuşacak ve hakikatin yeryüzünde yerleşmesini sağlayacaktır. Erdemli bir devletin tam tersi devletler ve yönetimler ise cahil, bozuk (fasık), karakteri değişmiş (mubaddala), doğru yolu bulamamış, yanlışlık içinde olanlardır (Farabi, 2019: 112).

Cahil şehrin pek çok çeşidi bulunmaktadır. İlk olarak; yiyecek, içecek gibi temel ihtiyaçlar için yardımlaşıldığı zaruret şehri, ikincisi; zenginliğin hayatta nihai amaç olarak görülerek yardımlaşılan ticaret şehri, üçüncüsü; yeme-içme, cinsel zevkler ve her türlü eğlencenin peşinden koşulan bayağılık şehri, dördüncüsü; övülmek, başkalarının gözüne girmek ve nüfuz peşinde olan şeref şehri, beşincisi; başkalarına boyun eğdirmeyi amaç edinen ve bundan zevk duyan güç,

kuvvet şehri, altıncısı; ise herkesin hazları peşinde serbestçe koştığı demokratik şehirdir (Farabi, 2019: 112).

Bozuk şehir; fikirleri erdemli şehir insanınkiyle aynı olurken fiilleri cahil şehrin insanlarıyla aynıdır (Farabi, 2019: 112-114).

Karakteri değişmiş şehir; hem fikren hem fiilen erdemli şehirle eskiden aynıyken artık değişmiş, bu fikir ve fiillerin başka şekle dönüştüğü şehirdir (Farabi, 2019: 113).

Doğru yolu bulamamış şehir; ölümden sonraki hayatı amaçlayan, gerçek olmamasına rağmen yöneticisinin kendisine vahiy indiğini iddia ettiği ve gerçeği çarpıtarak insanları aldattığı şehirdir (Farabi, 2019:112-113).

Farabi erdemli şehrin zıttı olarak belirlediği şehirlerin her halini detaylandırmış ve erdemli şehrin ancak bunlardan kaçınarak mümkün olabileceğini göstermiş ancak bu da onun devletini daha ütopyik bir hale getirmiştir.

Erdemli şehirde yöneticiden halka varana kadar herkesin bazı misyonlar yüklenmesi gerektiğini ve gerçek mutluluğa ve hakikate bu şekilde ulaşabileceğini düşünen Farabi, erdemli devlette yaşayan halkın da bazı özellikleri haiz olması gerektiğini savunmuştur. Bu şehir halkının bazı ortak şeyleri bilmesi gerektiğini belirtmiş ve bunları şu şekilde sıralamış: 1-İlk Neden'i ve onun sıfatlarını bilmek 2-"Maddeden bağımsız olan şeyler, onların her birinin kendisine has olan sıfatları ve mertebeleri- Faal akla gelinceye kadar- ve yine onlardan her birinin kendine has olan fiilleri 3-..."sonra göksel tözler ve onların her birinin özellikleri" 4-Onların altında olan cisimlerin ne şekilde var ve yok olarak, hangi özellikleri taşımaları gerektiği 5-İnsan ve ruhun var oluşuna dair Faal akılla ilişkisi 6- İlk yönetici ve vahyin oluşma hali 7- İlk yönetici olmazsa yerine gelebilecek yöneticiler 8- Erdemli şehir halkının ve erdemsiz şehir halkının ölümden sonra ruhlarının nelerle karşılaşacağı (Farabi, 2019: 127).

Erdemli şehirde adalete ayrı bir alan tanıyan Farabi, adaleti daha çok güçlü ve güçsüz arasındaki mücadele ekseninde anlatmaya çalışmıştır. Farabi'nin adalet ile ilgili görüşleri önemli ölçüde Platon ve Aristoteles'e dayanır. İnsanlar arasında şan, şeref, zenginlik ve hazlar nedeniyle bir mücadelenin olduğu, birbirinin elinden bunları almak isteyen insanlar veya topluluklar, bu mücadelede galip geldiklerinde kendilerini mutlu ve başarılı hissederler. Bu da hayatın kendisindeki doğal bir durum veya adalettir. Öyleyse "adalet, zorla elde edilen hakimiyetti" (Farabi, 2019:137) "...Galip grup, yenilenden kazançlarını ele geçirdiğinde, bu kazançların ele geçirilmesinde daha büyük payı olanlara daha büyük bir hisse, daha küçük payı olanlara ise daha küçük bir hisse verilmesi gerekir. Eğer zorla ele geçirilen kazanç şereften ibaretse daha iyi dövüşenlere daha büyük şeref, maldan ibaretse daha çok mal verilmelidir. Bütün diğer kazançlar için de durum aynıdır. Onlara göre bu tabii adalete uygundur."

Böylelikle adalet Farabi için galip olunması, diğerlerine üstün gelinmesidir. Mağlup olan ya tamamen yok olur ya saygınlığını ve özgürlüğünü yitirir, köleleşir. Bu nedenle galibin mağlubu köleleştirilmesi ve mağlubun galibe uyması adalet gereğidir.

SONUÇ

İlkel topluluklardan itibaren var olan yönetim, yönetme düşüncesi toplulukların insanlardan oluşması nedeniyle "daha iyi nasıl yönetiliriz" i tartışılır kılmıştır. Doğa ve yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle aşamalı şekilde yönetimin detaylandırılması ve daha iyi hale getirilmesi hasıl olmuştur. Kendi şartları açısından değerlendirildiğinde her topluluğun bazı kurallarının olduğu, günümüz devlet tanımlamalarını barındırmasa dahi kendi içerisinde anlamlı kurallarının olduğu görülmektedir. Ancak devletin varlığı en nihayetinde profane bir anlayışla mümkün olmaktadır.

Devlet teorileri de daha çok bunun kabulüyle hareket etmekte ve modern bir anlam taşımaktadırlar. İnsan iradesiyle ortaya konmuş, rasyonel yasalar ve bunu belli araçlarla uygulama gücüne sahip bir yapı olan devlet, ilk zamanlarda daha aşkın ve soyut ifadelerle ortaya konmaktaydı. Özellikle Antik Yunan filozofları ahlak, erdem ve adalet gibi kavramlarla, olması gereken bir ideale taşıyan bir devlet tasavvuru yapmışlardır. Ancak ilk olarak İbn Haldun, sonrasında Machiavel devleti rasyonel, pratik ve pragmatik olarak değerlerden bağımsız bir yapı olarak tanımlamışlardır. Daha çok Machiavel ile başlandığı düşünülen bu tasavvur şekli, İbn Haldun tarafından ortaya konmuştur. Söz konusu devlet anlayışının esasında dönemin şartları nedeniyle, sürekliliği olmayan bir devleti daha uzun süre hayatta tutma gayesi taşıdığı söylenebilmektedir. Bu yaklaşım, siyaseti ideal olanın değil, mevcut olanın korunması ve sürdürülmesi ekseninde ele alması bakımından, önceki normatif siyaset anlayışlarından belirgin biçimde ayrılmaktadır.

Henüz bu aşamaya geçilmeden önce Yunan düşüncesinde başlayan değerlerle yüklü bir devlet anlayışı hakimdir. İslam dünyasının bu düşüncelerle temasından sonra bu değerlerin meşrulaştırıcı aracı olarak İslam'ın ve tasavvufun kullanıldığı söylenebilmektedir. Salt Yunan düşüncesi veya İslam anlayışının değil her ikisinin birlikte olduğu devlet anlayışını geliştiren ilk isim Farabi olmuştur. Yunan düşüncesi, özellikle Aristoteles ve Platon okumaları neticesinde yoğrulan düşünceleri İslam'la kaynaştırarak Aristoteles'in akıl yürütme mantığını izlemiştir. Bu çerçevede, İslam düşüncesi Yunan felsefesini yalnızca aktaran bir gelenek olmaktan ziyade, onu kendi metafizik ve teolojik kabulleri doğrultusunda yeniden yorumlayan bir yapı sergilemiştir. Akıl ile vahiy arasındaki uyum arayışı, Aristotelesçi akıl yürütme biçiminin korunmasıyla birlikte, hakikatin kaynağına ilişkin hiyerarşik bir varlık tasavvurunun kurulmasına imkân tanımıştır.

İlk Neden veya İlk Hareket Ettirici üzerinden önce gökyüzüne yayılan sonra yeryüzündeki filozof peygamberle temasın yeryüzünde bir hakikat ve erdem şehrinin inşasına giden süreci Farabi ile görmek mümkün olmuştur. Peygamberin insanlara hakikati öğretmesi ve öğütlemesiyle beraber tek tek bireylerin kendilerindeki ahlakilik ve erdemliliği ortaya koyması gerekmektedir. Hakikati alan, öğrenen ve benimseyen bireylerin beraberce inşa ettikleri bir şehir ve bunun devletleşmeye gittiği bir yol oluşmaktadır. Bu süreçte ahlak, bireysel bir iç yetkinlik alanı olmanın ötesine geçerek toplumsal hayat içinde sınanan ve anlam kazanan bir nitelik hâline gelmektedir. Zira hakikatin bireyde karşılık bulması, ancak onun başkalarıyla kurduğu ilişkiler aracılığıyla somutlaşmakta ve süreklilik kazanmaktadır. Bu nedenle Farabi'de erdemli bireyin ortaya çıkışı ile erdemli toplumun inşası birbirinden ayrılamaz bir bütün olarak ele alınmaktadır.

Bu çerçevede Farabi'de devlet, yalnızca erdemli bireylerin bir arada bulunduğu mekânsal bir birliktelik değil, erdemın korunup çoğaltıldığı kurumsal bir düzen olarak anlam kazanmaktadır. Erdemli şehrin sürekliliği, bireylerin ahlaki yetkinliğini destekleyen ve adalet ilkesini merkeze alan siyasal bir yapılanmayı zorunlu kılar. Adalet, bu bağlamda, bireysel erdemlerin toplumsal düzlemde uyum içinde işlemesini sağlayan kurucu ilke olarak belirirken; yardımlaşma ve dayanışma ise erdemli toplumun maddi ve manevi varlığını sürdürebilmesinin temel koşulları hâline gelmektedir. Dolayısıyla Farabi'nin devlet anlayışında siyasal düzen, insanın mutluluğa ulaşma amacına hizmet eden ahlaki bir zorunluluk olarak konumlanmaktadır.

Bireyin ahlaki niteliği, diğer bireylerle kurduğu ilişkiler içerisinde görünür hale gelmekte; dolayısıyla ahlak, ancak toplum ya da birliktelik bağlamında ortaya çıkmaktadır. Farabi, devlette ahlak ve adaletin bu anlamda vazgeçilmez olduğu, bir dayanışma ve yardımlaşmayı da beraberinde getirdiği sonucuna ulaşmaktadır. Hepsinin birbirine eklenerek, devletin ve toplumun önemli bir parçası olduğu ve hepsinin erdemi ve fazileti ortaya çıkarmada ve üstün kılmada gerekli olduğu görülmektedir. Tüm bunların birlikteliğiyle erdemi birey, erdemli topluluğu ve şehri, erdemli yurttaş erdemli devleti bu şekilde mümkün hale getirmektedir.

Bireyin ontolojik olgunlaşmasının veya kemale ermesinin toplumdan ve devletten bağımsız olmadığı hepsinin iç içe geçtiği bütüncül ve organik bir devlet tasavvuru yapmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

Akal, C. B. (2000). *Bir Devlet Kuramı İçin Giriş*, Der., C. B. AKAL içinde, *Devlet Kuramı* (s. 13-30), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Arslan, A. (2019). *İdeal Devlet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Aydınlı, Y. (2008). *Fârâbî ve Bağdat Meşşâî Okulu, İslâm Felsefesi Tarih ve Problemler*, Ed., C. Kaya, Ankara: İsam Yayınları.

Barry, N. P. (2018). *Modern Siyaset Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları.

Bodin, J. (1993). *Les six livres de la République*, Un abrégé du texte De l'édition de Paris de 1583 Éd., G. Mairet, Paris: Librairie Générale Française.

Cevizci, A. (2013). *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

Düvenci, S. (2018). Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2), 66-93.

Farabi, (2019). *İdeal Devlet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Gözler, K. (2019). *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, Bursa: Ekin Yayınları

Heywood, A. (2014). *Siyaset Teorisine Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları

Kars, Z. (2009). Farabi'nin Demokrasi Anlayışı, *Türkoloji Kültürü*, 2(3), 89-107.

Okandan, R. G. (1958). *Umumi Anme Hukuku Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

Özpolat, H. (2017). *Tanrının Siyasetinden Siyasetin Tanrısına Egemenlik Kuramının Dönüşümü*, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23,143-166.

Sağırılı, M. (1995). *Sosyolojik Açından Devlet Teorileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Yıldız, M. (2009). *Farabi'nin Toplum ve Devlet Görüşü*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.